

Vlaanderen
is erfgoed

Beschermingsdossier

Gravenkasteel van Humbeek, met
voormalige stoeterij en nabije parkaanleg
in Grimbergen (Humbeek)

monument

Agentschap
Onroerend
Erfgoed

Beschermingsdossier:

Gravenkasteel van Humbeek met voormalige stoeterij en dienstwoning, bijgebouwen, poortgebouw met toegangsbrug, omgrachting met ereplein, lustpaviljoen en schuur, toegangshekken, nabije parkaanleg met moestuin, nutsgebouw, muurserre en toegangsdreven, Grimbergen (Humbeek), Warandestraat 100-102, Warandestraat 138-140 en Langstraatje 25 – monument

INHOUDELIJK DOSSIER

Dossiernummer: 4.001/23025/104.1

Guðrun Van Branden, Koen Himpe, Marijke Michiels

20/12/2019

INHOUDSTAFEL

1.	Beschrijvend gedeelte	4
1.1.	Situering	6
1.2.	Historisch overzicht	7
1.2.1.	De feodale heerlijkheid Humbeek	7
1.2.2.	De 19de eeuw en de nieuwe kasteelenaars le Candele en Lunden	9
1.2.3.	Bouwhistorie van het kasteelcomplex	10
1.2.4.	De 19de-eeuwse en vroeg 20ste-eeuwse restauratiewerken	13
1.2.5.	Ontwikkeling van de parkaanleg.....	18
1.3.	Beschrijving met inbegrip van de erfgoedelementen en erfgoedkenmerken.....	20
1.3.1.	Toegangshek aan de Warandestraat	20
1.3.2.	Boogbrug met neobarok poortgebouw	20
1.3.3.	Kasteleiland met ereplein en vlakke brug	21
1.3.4.	Kasteelgebouw	21
1.3.5.	laboratorium of gastenkwartier (oostelijk bijgebouw)	32
1.3.7.	Lustpaviljoen	35
1.3.8.	Stoeterij met stallen en poortgebouw	35
1.3.9.	Dienstwoning bij stoeterij	37
1.3.10.	Houten schuur zogenaamd 'Suskeskot'.	37
1.3.11.	Parkaanleg	38
1.4.	Fysieke toestand van het onroerend goed	40
2.	Evaluerend gedeelte	42
2.1.	Evaluatie van de erfgoedwaarden	42
2.2.	Motivering van het type bescherming.....	45
2.3.	Motivering van de afbakening van de bescherming	45
2.4.	Juridische toestand	47
2.4.1.	Onroerend Erfgoed	47
2.4.2.	Ruimtelijke ordening.....	47
2.4.3.	Natuur en Bos.....	47
2.4.4.	Landbouw en Visserij: /	48
2.4.5.	Water:	48
2.4.6.	Landinrichting of andere projecten: /	48
3.	Beheersvisie	48
3.1.	Beheersdoelstellingen voor het beschermd onroerend goed	48
3.2.	Bijzondere voorschriften voor het beschermd onroerend goed.....	48
3.3.	Toelatingsplichtige handelingen voor het beschermd onroerend goed	49
4.	Bronnen	49
5.	Bijlagen bij het inhoudelijk dossier	52
5.1.	Omgevingsplan	52
5.2.	Fotobijlage	52
5.3.	Situering opmerkelijke erfgoedelementen.....	52
5.4.	Situering opmerkelijke houtige erfgoedelementen	52
5.5.	Documentatie	52

Beschermingsdossier: Gravenkasteel van Humbeek, met voormalige stoeterij en nabije parkaanleg, monument

1. BESCHRIJVEND GEDEELTE

Het project beschermen in de Vlaamse Rand:¹

Het voorliggend dossier kadert in het in de beleidsnota Onroerend Erfgoed 2014-2019 opgenomen project 'herinventarisatie van de Vlaamse Rand' en de daaruit voortvloeiende beschermingen binnen de Vlaamse Rand, zoals dit wordt voorzien in de beleidsbrief 2017-2018 van Vlaams minister Bourgeois bevoegd voor het onroerend erfgoed.

Het opstellen van de beschermingsvoorstellen is voorzien in hanteerbare deelpakketten of deelthema's.

Het voorliggende beschermingsdossier '*Gravenkasteel van Humbeek, voormalige stoeterij en parkaanleg*' is geselecteerd binnen het deelthema 'kastelen en landhuizen' in de Vlaamse Rand.

De Vlaamse Rand wordt omschreven² als de 19 gemeenten die aan het grondgebied van het Brusselse Hoofdstedelijk Gewest grenzen en/of aan één van de zes faciliteitengemeenten. In alfabetische orde omvat dit de gemeenten: Asse, Beersel, Dilbeek, Drogenbos, Grimbergen, Hoeilaart, Kraainem, Linkebeek, Machelen, Meise, Merchtem, Overijse, Sint-Genesius-Rode, Sint-Pieters-Leeuw, Tervuren, Vilvoorde, Wemmel, Wezembeek-Oppem en Zaventem.

De Vlaamse Rand rond Brussel vormt geen bestuurlijk administratieve eenheid. Van de negentien gemeenten behoren er achttien tot het arrondissement Halle-Vilvoorde; enkel Tervuren behoort tot het arrondissement Leuven.

Historisch gezien is de Vlaamse Rand een echt landbouwgebied met verspreide dorpen en gehuchten; er is slechts één stad namelijk Vilvoorde.

De Vlaamse Rand wordt dan ook getypeerd door voornamelijk landelijke architectuur als hoevesites, kasteelsites en enkele oude pijlerkapellen.

De streek ten zuidoosten van Brussel is bekend voor de zeer lokale druiventeelt (serristenwoningen) en eveneens ten zuidwesten van Brussel voor de Geuze-productie (brouwerijen). Het economische verhaal binnen de Vlaamse rand kan verder worden aangevuld met de industrialisatie in Vilvoorde en de papierindustrie in Zaventem, Drogenbos en Beersel.

De regio kende een sterke residentiële uitbreiding in twee golven: een eerste golf op het einde van de 19de - begin van de 20ste eeuw en een tweede, naoorlogse golf die zich weerspiegelt in moderne villa's.

De politieke en economische ontwikkeling van de Vlaamse Rand in de 19de en 20ste eeuw ging gepaard met de bouw van publieksgerichte gebouwen en sites als gemeentehuizen, typische cafés, danszalen, en enkele kwalitatieve begraafplaatsen en graftekens.

De Vlaamse aanwezigheid en cultuur wordt in de naoorlogse jaren sterk benadrukt door onder andere de bouw van enkele toonaangevende openbare- en nutsgebouwen.³

In 2016-2017 werd door het agentschap Onroerend Erfgoed een interne 'longlist' opgemaakt op basis van de geografische inventarisaties in de 19 gemeenten van de Vlaamse Rand met daarop circa 230 panden, die verder onderzocht moesten worden op hun beschermingswaardigheid. Na screening werd deze lijst tegen eind juni 2017 teruggebracht tot circa 80 te onderzoeken relicten verspreid over verschillende thema's.

Uit deze lijst worden per thema de gekende, meest representatieve relicten voorgedragen voor bescherming.

Deze dossiers vormen een aanvulling op de reeds beschermde sites in de Vlaamse Rand, en zijn gekozen in functie van hun hoge erfgoedwaarde, in combinatie met hun illustratieve karakter voor het specifieke verhaal van de Vlaamse Rand.

¹ Nota Vlaamse Rand 15-03-2018, Onroerend Erfgoed, onuitgegeven

² <http://www.statistiekvlaanderen.be/gebiedsindelingen-vlaamse-rand> (geraadpleegd op 3 mei 2018).

³ Nota Vlaamse Rand 15-03-2018, Onroerend Erfgoed, onuitgegeven.

Beschermingsdossier: Gravenkasteel van Humbeek, met voormalige stoeterij en nabije parkaanleg, monument

Het deelthema 'kastelen en landhuizen':

Een eerste prospectie voor deze aanzienlijke landelijke bouwkundige relict, die meestal gelegen zijn in grote parkdomeinen, baseerde zich vooreerst op de resultaten van de inventaris van historische parken en tuinen van Vlaanderen, Vlaams-Brabant.⁴

De zoekopdracht in de Inventaris Onroerend Erfgoed onder de thesaurusterm typologie 'kastelen (woningen) en landhuizen' leverde 238 resultaten binnen de gehele provincie Vlaams-Brabant.

Na onderzoek van de Inventaris Onroerend Erfgoed en literatuur werden in de loop van 2017 en 2018 de eerste aanvullende prospecties van de exterieurs ter plaatse uitgevoerd. Hieruit werden volgende kastelen of landhuizen binnen de Vlaamse Rand geselecteerd om grondiger te worden onderzocht op het terrein en naar het interieur toe:

- *Grimbergen, Kasteel d'Overschie met parkdomein, d'Overschielaan nr. 1; (gelegen in beschermd dorpsgezicht De Maalbeekvallei bij MB van 9 juli 1980);*
- *Grimbergen, Kasteeldomein Lunden of Gravenkasteel van Humbeek met vm. Stoeterij Gravenbos, Warandestraat 100-102, Warandestraat 138-140;*
- *Hoeilaart, vm. kasteel van Hoeilaart nu gemeentehuis; (definitieve bescherming als monument 13 juni 2019);*
- *Grimbergen, Hof te Wilder in Humbeek;*
- *Overijse, Kasteel de Marnix;*
- *Meise, Landhuis Impdehof, Drijpikkelstraat 25-27, Wolvertem; (in procedure, voorlopige bescherming als monument 30 januari 2019)*

Voorliggend beschermingsvoorstel:

Het voorliggend dossier behelst het Gravenkasteel van Humbeek met voormalige stoeterij en nabije parkaanleg, gelegen Warandestraat 100-102, Warandestraat 138-140 in Grimbergen.

Het kasteel wordt geselecteerd vanwege de nog herkenbare historische en architecturale configuratie van een waterkasteelcomplex, dat teruggaat tot een heerlijk kasteeldomein met zijn bewaarde 19de-eeuwse aanleg van het omgevend kasteelpark met typerende elementen zoals moestuin en toegangsdraven en met annex van een begin 20ste-eeuwse vermaarde stoeterij opgericht door de toenmalige eigenaren van het Gravenkasteel (nu in functie als manege).

Tijdens de inventarisatie van tuinen en parken, beëindigd in 2011, werden de negen gemeenten ten noordwesten van de provincie Vlaams-Brabant (M&L cahier 20) 62 objecten geselecteerd van zeer uiteenlopende aard, functie, historische achtergrond en schaal (van kleine villatuinen tot uitgestrekte landgoederen).⁵ In dit gebied verkeerden bij de publicatie in 2011, 26 van de 62 geselecteerde parken en tuinen in een stedenbouwkundig precare situatie door de inkleuring met harde bestemmingen als 'woongebied' al dan niet met een 'landelijk karakter' of werden de kasteelparken aangetast door (gedeeltelijke) onteigening voor de aanleg van de autosnelweg A12 van Boom naar Brussel.⁶

De deelgemeente Humbeek telt drie voornamelijk historische kastelen opgenomen in de Inventaris Onroerend Erfgoed:

- het kasteel Ter Eiken in de Voorstraat

⁴ Uitgegeven door het agentschap Onroerend erfgoed in de welbekende reeks M&L cahier en waarvan de relict raadpleegbaar zijn in de Inventaris Onroerend Erfgoed; <https://inventaris.onroenderfgoed.be/>.

⁵ DENEFF R. red. 2011: Historische tuinen en parken in Vlaanderen, Noordwestelijk Vlaams-Brabant, *M&L-cahier 20*, inleiding, 11-15.

⁶ DENEFF R. red. 2011: Historische tuinen en parken in Vlaanderen, Noordwestelijk Vlaams-Brabant, *M&L-cahier 20*, inleiding, 11-15.

Beschermingsdossier: Gravenkasteel van Humbeek, met voormalige stoeterij en nabije parkaanleg, monument

- het kasteel Ter Wilder in de Kruisstraat
- het Gravenkasteel of Lundenkasteel in de Warandestraat

1.1. Situering

Het Gravenkasteel van Humbeek, ook gekend onder de naam Lundenkasteel, ligt ten noorden van de dorpskern van Humbeek aan de Warandestraat, met huisnummers 100-102.

De Warandestraat verbindt de Kerkstraat met de Driesstraat en loopt ten zuiden van het kasteeldomein. De overzijde van de straat is grotendeels onbebouwd gebleven. De naam 'warande' wijst in oorsprong op een besloten jachtterrein, meestal in eigendom van adellijke of voorname families. De straatnaam wordt al vermeld op de historische kaarten vanaf het midden van de 18de eeuw. Op enkele hoeven na is de straat nagenoeg onbebouwd gebleven tot het begin van de 20ste eeuw, hiervan rest enkel nog de hoeve Warandestraat nummer 45. Momenteel is de Warandestraat voornamelijk bebouwd tussen de Kerkstraat en het haakse Langstraatje, dat vandaag het huidig kasteelpark begrenst ten oosten. Het begin van de Warandestraat wordt gekenmerkt door eenvoudige grotendeels aangepaste arbeiderswoningen, die stilaan vervangen worden door nieuwbouw.⁷

Humbeek is een landelijk woondorp in het noordwestelijke deel van de provincie Vlaams-Brabant. Het dorp situeert zich aan de voet van het Brabants leemplateau aan de zuidelijke grens van Klein-Brabant. Humbeek wordt in het noordoosten begrensd door Zemst, in het oosten door Grimbergen en in het zuiden door Grimbergen en Beigem en in het westen en noordwesten door Nieuwenrode. Door het graven van de Willebroekse Vaart (1550-1561) is het dorp Humbeek in twee gesplitst. De bouw van een sas ter hoogte van de kasteeldreef (de latere Sasdreef) voorzag in een nieuwe snelle verbinding met Mechelen en leidde tot het ontstaan van een nieuw gehucht t' Sas.

Humbeek wordt voor de eerste maal vermeld op het einde van de 10de eeuw. De naam zou etymologisch terug te brengen zijn tot het tweeledige woord 'hum' en 'beek': 'hum' is een Germaans stamwoord, dat 'bruin, troebel, donker' betekent en 'beek' verwijst naar de Heymbeke of de latere Sasbeek, die in het begin van de 20ste eeuw samen met de Meiskensbeek naar de sluis van Kapelle werd afgeleid.

De verschillende schrijfwijzen van de naam variëren van Humbeca (Latijn), Hoenbeke (1268,1392), Honebeke (1280, 1305), Henbeke (1435), Humbeke (1498), d'Op-Humbeek (Ferrariskaart , 1771-1778) en Humbecque onder het Franse regime (1794).⁸

Tijdens de Franse periode wordt in 1795 Humbeek toegevoegd aan Londerzeel, maar behoudt zijn eigen burgemeester. Na afschaffing van de feodale instellingen is Humbeek in 1802 toegevoegd tot het kanton Wolvertem, dat toen deel uitmaakte van het Dijledepartement. Humbeek blijft na 1830 een zelfstandige gemeente binnen de provincie Brabant. Sinds de fusie van 1977 is Humbeek een deelgemeente van Grimbergen, dat nu behoort tot de provincie Vlaams-Brabant.

Het 'Gravenkasteel' ligt eerder afgelegen in het uiterste noorden van de dorpskern van Humbeek en ten westen van de vroegere Willebroekse Vaart (1555-1561), het huidige Zeekanaal Brussel-Schelde. Humbeek is een straatdorp, zoals vele Brabantse dorpen. De bewoning heeft zich ontwikkeld langs gekasseide of verharde wegen, eertijds aardewegen. Een grote weg snijdt Humbeek in twee delen van west naar oost, namelijk van Beigem

⁷ AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *Warandestraat* [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/110335> (geraadpleegd op 12 juni 2018). Toestand in 2005.

⁸ WAUTERS A. 1855 : *Histoire des environs de Bruxelles, livre Cinquième, Grimberghe et ses Environs*, Editions Culture et Civilisation Bruxelles, heruitgegeven door Marien F. 1972, Chapitre deuxième, 182 V,183, voetnoot 1.

Beschermingsdossier: Gravenkasteel van Humbeek, met voormalige stoeterij en nabijgeparkaanleg, monument

naar Zemst-Laar, achtereenvolgens onder de benaming Kruisstraat, Dorpsstraat, Kerkstraat en Mechelsestraat.

Rond de Driesstraat, verlengd door de Warandestraat, de Benedenstraat (parallel lopend met de Vaart) en de Vaartdijken ontwikkelden zich kleine bewoningsclusters. De huizen staan dikwijls muur aan muur, soms afgezonderd door een tuin of een veld.⁹ De dorpskom vormde zich rond de kerk en vooral aan de hoofdweg, waar deze een bocht maakte en door een zijweg met het kasteel verbonden is. Kerk en kasteel zijn niet met elkaar verbonden en liggen elk in een eigen afzonderlijke context.

Het complex 'Gravenkasteel' bestaat uit een waterkasteel gelegen op een omgracht eiland met aan weerszijden van het ereplein een losstaand bijgebouw of aanhorigheid. Het eiland is toegankelijk via een poortgebouw met boogbrug. In de zuidoosthoek van de omgrachting staat een klein lustpaviljoen.

Rondom het 'burchteiland' ligt een kasteelpark van circa 20 hectare, deels aangelegd in landschappelijke stijl en ingericht met een moestuin, toegangsdreven en monumentale bomen, waaronder een bijzondere Atlasceder en een Libanonceder (beide beschermd als monument bij Ministerieel Besluit van 12 juli 2010).

Ten zuidwesten van het kasteel, op de hoek tussen Warandestraat en Driesstraat, ligt het semi-gesloten complex van de vroegere 'stoeterij van het Gravenkasteel' (Warandestraat nummers 138-140), een vermaarde paardenfokkerij opgericht door Theophile baron Lunden in het begin van 20ste eeuw. De site is vandaag nog in gebruik als manege 'Gravenbos'.

Het totale kasteeldomein (circa 100 hectare groot) wordt in het noorden grotendeels ingenomen door een historisch sterrebos, waarvan de aanleg minstens dateert uit het midden van de 18de eeuw.

1.2. Historisch overzicht

1.2.1. De feodale heerlijkheid Humbeek^{10 11}

Het Gravenkasteel maakte deel uit van de heerlijkheid van Humbeek. De oorsprong van het kasteeldomein wordt gesitueerd in de 14de eeuw. Het kasteel werd heropgebouwd rond 1600. Het kasteelcomplex werd tussen 1861 en 1904 verbouwd in neotraditionele stijl.

De oudste vermelding van Humbeek dateert uit 980. In een akte bevestigde keizer Otto II de bezittingen van het Prinsbisdom van Luik, met als bisschop Notger (972-1008), en waartoe ook de bezittingen van het oude Mechelse Sint-Romboutskapittel te Humbeek behoorden. In 992 vormde bisschop Notger de Sint-Romboutsabdij om tot een kapittel van 12 kanunniken.

In de 10de eeuw werd het heerlijke domein van Humbeek door Jan I Berthout geschonken aan de abdij van Lobbes, die het op haar beurt overmaakte aan bisschop Notger om de familiebetwistingen rond de schenking te voorkomen. Daarna verwierf het **kapittel van Sint-Rombouts in Mechelen** het volle eigendom van de heerlijkheid Humbeek van de familie Berthout uit Mechelen. De heerlijkheid Humbeek kwam in het bezit van het kapittel

⁹ SPINNAEL H. 1967: *Humbeek vroeger en nu*, Kapelle-op-den-Bos, Sint-Theresiacollege, 15.

¹⁰ WAUTERS A. 1855 : *Histoire des environs de Bruxelles, livre Cinquième, Grimberghe et ses Environs*, Editions Culture et Civilisation Bruxelles, heruitgegeven door Marien F. 1972, Chapitre deuxième, V, 182-205.

¹¹ SPINNAEL H. 1967: *Humbeek vroeger en nu*, Kapelle-op-den-Bos, Sint-Theresiacollege, 34-49.

Beschermingsdossier: Gravenkasteel van Humbeek, met voormalige stoeterij en nabijgeparkaanleg, monument

nog lang voor de stichting van de abdij van Grimbergen (circa 1127-1129). De heerlijkheid Humbeek is aldus nooit in bezit geweest van de abdij van Grimbergen.¹²

In 1147 bevestigde paus Eugenius III het kapittel van Mechelen in alle bezittingen, waaronder de goederen gelegen in Humbeek die als allodium werden aangeduid. Dit vrije goed of allodium had een eigen leenhof, waarvan de heerlijkheid zelf afhing, een eigen cijnshof en een schepenbank met meier. Het bezitsrecht was absoluut: "*Boven een allodium stonden alleen nog God en de zon*".¹³

In 1260 werd het vrije goed van Humbeek door het Sint-Romboutskapittel als leengoed afgestaan aan de invloedrijke en machtige familie **Berthout**, die zich gevestigd had in Mechelen. De Mechelse tak Berthout stamde af van de Berthouts van Grimbergen. Als leenheren van het kapittel van Mechelen beschikten de erfopvolgers Berthout onder meer over het hoog, middelbaar en laag gerecht, het volle recht van vrijgeleide, het recht van benoeming van meier, griffier, schepenen...¹⁴ De heren van Humbeek dienden echter het hoge gezag van het kapittel van Mechelen te erkennen.

Walter Berthout IV, heer van Mechelen en verbonden aan het kapittel, sneuvelde in 1288 in de slag te Woeringen in dienst bij het leger van hertog Jan I van Brabant. Met goedkeuring van het kapittel had Walter IV zijn goederen overgedragen aan zijn broer Egidius, evenals de rechten die hij had op Steenokkerzeel en op Honebeke of Humbeek. Egidius Berthout noemde zich in diverse akten 'heer van Honebeke' (Humbeek).

In 1313 verkocht Floris Berthout, heer van Mechelen en laatste telg van deze familietak, het leen en alle rechten van Humbeek aan Daniel I, heer **van Bouchout**, wiens erfgenamen in lijn het meer dan drie eeuwen in bezit zouden houden (1313-1603).

Daniel III van Bouchout stichtte bij testament van 1374 een castrale kapelanij ter ere van Sint-Joris in de kerk van Humbeek. Zijn zoon Daniël IV bevestigde in 1375 de oprichting van de kapelanij van Sint-Joris te Humbeek bij akte van de schepenbank van Grimbergen. De kapelanij werd begunstigd met 12 bunder grond op het Hulthens veld, op voorwaarde dat er wekelijks vier missen werden gehouden in de kerk ofwel in het kasteel van Humbeek. Bij akte van 1392 stichtte Walter IV in het kasteel een nieuwe kapelanij ter ere van Onze-Lieve-Vrouw. De akten bevestigen aldus de aanwezigheid van een kasteel in Humbeek.

In 1465 ging het heerlijke domein in erfenis over op de familie **de la Marck**, die vanaf 1509 door huwelijk verwant werd met de familie **van Arenberg**, die hun naam en wapen overbrachten naar Humbeek. In 1509 verkreeg Everard IV de la Marck immers de titel van graaf de la Marck en van Arenberg. Zijn broer Robert II volgde hem op als heer van de heerlijkheden. Na de vroege dood van Robert III kwam de jonge Margarite de la Marck aan het hoofd. Zij huwde met Jean de Ligne, gouverneur van Friesland, Groningen en Drenthe. In het huwelijkscontract werd bedongen dat de kinderen de naam en het wapen van Arenberg verder zouden voeren.

Tot 1606 bleef de familie de la Marck in het bezit van de heerlijkheid Humbeek. De laatste kasteelheer uit dit geslacht was Karel de la Marck, graaf van Arenberg (1550-1616), gehuwd met Anna de Croy, hertogin van Aarschot.¹⁵ In 1606 diende Karel de la Marck omwille van schulden de heerlijkheid Humbeek te verkopen. Het kasteel Humbeek werd verkocht aan een rijke koopman uit Antwerpen, Robert **de Noiret**, die onmiddellijk afstand deed aan Jacques **de Maillo**, heer van Willezaert en Belfontaine. De schuldeisers van de

¹² VERBESSELT J. 1964: *Het parochiewezen in Brabant tot het einde van de 13de eeuw, III, Humbeek*, Koninklijk Geschiedkundig Genootschap, III, 155.

¹³ WAUTERS A. 1855 : *Histoire des environs de Bruxelles, livre Cinquième, Grimberghe et ses Environs*, Editions Culture et Civilisation Bruxelles, heruitgegeven door Marien F. 1972, Chapitre deuxième, V, 182.

¹⁴ DAELEMANS F. 1996: *Het kasteel van Humbeek. Inleidende nota's*, Humbeek, 27.

¹⁵ SPINNAEL H. 1957: *Humbeek vroeger en nu*, Kapelle-op-den-Bos, Sint-Theresiacollege, 39-49.

Beschermingsdossier: Gravenkasteel van Humbeek, met voormalige stoeterij en nabije parkaanleg, monument

Maillo, waaronder Jan Christiaan van Locquenghien, heer van Berchem en Koekelberg, drongen aan op een openbare verkoop in 1643. Het goed werd toegewezen aan Jan Baptiste **Maes**, eerste raadslid en commissaris van het Koninklijk Rekenhof, die het goed opnieuw verkocht in 1644 aan Boudewijn **le Cocq**, heer van Ten Broecke (Wulvergem) en van Groenhoven (Malderen).¹⁶

De familie **le Cocq**, oorspronkelijk afkomstig uit Frankrijk (Normandië), zal het domein in bezit houden van 1644 tot 1792. Boudewijn le Cocq volgde koning Filips I van Spanje op al zijn reizen en diende Karel V meer dan 30 jaar als Procureur bij de Grote Raad van Mechelen. Hij werd samen met zijn vrouw Francisca van Laethem, vrouw van Liefkenrode, begraven in het koor van de kerk van Humbeek. Hun zoon Cosme Le Cocq, heer van Humbeek, Wulvergem, Vroenhove, Weerde en La Motte, had zijn studies gedaan in Artesië en zal in Frankrijk blijven wonen.

Bij akte van 24 november 1694 verhef de Spaanse koning Karel II de kleinzoon Jacques-François le Cocq tot graaf omwille van de grote verdiensten van zijn voorouders. De heerlijkheid Humbeek werd verheven tot graafschap. Graaf Jean Jacques le Cocq, volgde in 1694 zijn vader op en liet in hetzelfde jaar zijn grafelijk domein te Humbeek afbeelden op een ets (kopergravure) van Jacob Harrewijn.¹⁷

De latere erfgename, kleindochter Louisa-Ghisleen le Cocq, jonkvrouw van Humbeek, was gehuwd met markies Eustache Jozef de Tournay. Het ongelukkige, kinderloze huwelijk liep uit op een scheiding. De markies stierf in ellende. De gravin overleed op haar kasteel in 1792. Zij liet bij testament al haar bezittingen na aan de minderjarige Karel **de Malet-Compigny** onder een hoge schuldenlast. De familieraad nam het besluit alles te verkopen, waaronder het eigendom van Humbeek.¹⁸

Inmiddels waren de goederen, waaronder de exploitatie van het bos tot eigen nut, door de Franse overheersers in beslag genomen. De feodale rechten en het recht op het innen van tienden waren inmiddels afgeschaft door de Franse overheersers. Tijdens de eerste jaren na de Franse revolutie zal de familie **Rochefoucauld** verblijven op het domein.¹⁹

1.2.2. De 19de eeuw en de nieuwe kasteelenaars le Candele en Lunden²⁰

Op 23 juli 1804 werd het eigendom te Humbeek openbaar verkocht. Het geheel werd verdeeld in 51 percelen, bestaande uit het kasteel met de bijgebouwen, gronden en bossen in totale oppervlakte van 69ha19a89ca. De verkoop werd toegewezen aan André **le Candele**, rentenier uit Antwerpen en gehuwd met Marie-Thérèse-Josephine barones de Gilman de Zevenbergen. De voorouders van le Candele waren afkomstig van Antwerpen en werkzaam in de internationale handel van luxeproducten. Zijn vader Robert le Candele was in 1743 met terugwerkende kracht in de adelstand verheven door tussenkomst van zijn vrouw Jeanne Goos.

¹⁶ WAUTERS A. 1855 : *Histoire des environs de Bruxelles, livre Cinquième, Grimberghe et ses Environs*, Editions Culture et Civilisation Bruxelles, heruitgegeven door Marien F. 1972, Chapitre deuxième, V, 182.

¹⁷ De ets werd gepubliceerd in het werk LE ROY J., 169: *Castella et Praetoria nobilium Brabatae, coenobiaque celebriora...*, Leyde, 38.

¹⁸ SPINNAEL H. 1957: *Humbeek vroeger en nu*, Kapelle-op-den-Bos, Sint-Theresiacollege, 39-49.

¹⁹ WAUTERS A. 1855 : *Histoire des environs de Bruxelles, livre Cinquième, Grimberghe et ses Environs*, Editions Culture et Civilisation Bruxelles, heruitgegeven door Marien F. 1972, Chapitre deuxième, V, 182-194.

²⁰ WAUTERS A. 1855 : *Histoire des environs de Bruxelles, livre Cinquième, Grimberghe et ses Environs*, Editions Culture et Civilisation Bruxelles, heruitgegeven door Marien F. 1972, Chapitre deuxième, V, 182.

Beschermingsdossier: Gravenkasteel van Humbeek, met voormalige stoeterij en nabije parkaanleg, monument

André François baron le Candele d'Humbeek et de la Vère stierf op 3 oktober 1857 op het kasteel van Humbeek. Hij werd begraven in de familiekerk op het kerkhof van Humbeek. De zoon Louis Joseph Hyacinthe le Candele (1808-1880) volgde zijn vader op als kasteelheer en baron. Hij zal in de periode 1861-1867 het kasteel met bijgebouwen en het park grondig aanpassen in neotraditionele stijl. Louis le Candele was vanaf 1854 tot aan zijn dood burgemeester van Humbeek en was geridderd in de Orde van Leopold. Hij stierf ongehuwd en kinderloos op zijn kasteel te Humbeek in 1880. Zijn oudere zuster Isabella Maria Josephina (1804-1865) was gehuwd met ridder Eduard Joseph Lunden (1808-1856). Hun oudste zoon Theophile Louis Eduard baron **Lunden** (1834-1909) zal in 1880 zijn oom Louis opvolgen als kasteelheer van Humbeek. Hij zal het kasteel verder verfraaien en het omgevend domein heraanleggen. Baron Theophile Lunden was onder meer opperstalmeester van de koninklijke familie. Hij huwde met Valerie Grisard.

Baron Theophile werd opgevolgd door zijn zoon Leopold Jean Alberic baron Lunden (1868-1921). Deze huwde in 1901 met barones Germaine du Roy de Blicquy. Leopold was burgemeester van Humbeek van 1893 tot 1904. Baron Leopold zal vergrotingen doorvoeren aan het kasteel en de nieuwe stoeterij laten optrekken aan de rand van het kasteeldomein. Zijn oudste zoon baron René Lunden (1902-1942) volgde zijn vader op als kasteelheer in 1921. Hij beheerde samen met zijn moeder de vermaarde stoeterij. Na de capitulatie in 1940 nam hij dienst bij de Britse R.A.F. Op 20 maart 1942 werd zijn vliegtuig getroffen en stortte neer. Baron René Lunden werd in 1942 opgevolgd door zijn broer Guy.

Baron Guy Lunden (1904-1995) beheerde de kasteelgoederen en de wijdvermaarde stoeterij en fokkerij van raspaarden. In 1995 zal het domein overgaan naar de familie t'Serstevens.

1.2.3. Bouwhistorie van het kasteelcomplex

Het eerste kasteel werd wellicht gebouwd door de familie Bouchout. De oorsprong van het kasteeldomein wordt immers gesitueerd in de 14de eeuw. In een oostelijke kamer of het Office op het gelijkvloers van het 'Oud kasteel' herinnert een inscriptie uit de tweede helft van de 19de eeuw aan de oprichting van het kasteel: "*Conditum Anno Domini MCCC et Restauratum Anno Domini MDCCCLXVII*".²¹

In een testamentaire notariële akte van **1374** werd de aanwezigheid van een kasteel binnen de heerlijkheid van Humbeek voor het eerst duidelijk vermeld, wanneer Daniël III van Bouchout zijn zonen gelast een kapelanijs van Sint-Joris op te richten in de kerk van Humbeek. De begunstiging van de kapelanijs gebeurde onder voorwaarde, dat vanaf 1374 iedere week vier missen werden gehouden ofwel in de kerk ofwel op het kasteel. In 1392 volgde Daniel IV van Bouchout het voorbeeld van zijn vader en stichtte een nieuwe kapelanijs ter ere van Onze-Lieve-Vrouw in het kasteel.

De bouw van het huidige kasteelcomplex wordt gesitueerd rond **1600** met de heropbouw van het kasteel, na de zware vernieling van het dorp Humbeek tijdens de godsdiensttroebelen in 1583. In 1600 vroeg immers Karel de la Marck, graaf van Arenberg, toelating aan het bestuur van het kanaal Brussel-Willebroek om een loskraan te mogen plaatsen op de dijk. De kraan moest dienen om bouw materiaal te lossen voor herstellingswerken aan het kasteel.²²

De aanwezigheid van een oudere kalkzandstenen onderbouw van de ringmuur, van de oostertoren en van het zogenaamd 'Oud kasteel' (oostelijke vleugel) doen vermoeden dat

²¹ Vrij vertaald: "*Gebouwd in 1300 en gerestaureerd in 1867*". In oude bronnen is de afronding van de datum gebruikelijk (hier 1300) en dus niet letterlijk te nemen.

²² WAUTERS A. 1855 : *Histoire des environs de Bruxelles, livre Cinquième, Grimberghe et ses Environs*, Editions Culture et Civilisation Bruxelles, heruitgegeven door Marien F. 1972, Chapitre deuxième, V,182 -194.

Beschermingsdossier: Gravenkasteel van Humbeek, met voormalige stoeterij en nabije parkaanleg, monument

het om een wederopbouw, een grondige verbouwing en/of een vergroting ging. Vanwege hoge schulden diende Karel de la Marck het kasteel te verkopen in 1606.

De iconografie geeft een eerste beeld van het toenmalige kasteel op het einde van de 17de eeuw. Een gravure (ets) van Jacob Harrewijn van **1694** en gepubliceerd in 1699 door Jacob Le Roy, toont het monumentale '*Castellum Humbeke*' in een waarschijnlijk geïdealiseerd beeld.²³ De gravure draagt bovenaan het wapenschild van de familie le Cocq, met de voorstelling van een stappende haan en het schild getopt door een kroon met vijftien parels, waarvan er drie verheven zijn. Het wapenschild verwijst naar de toenmalige bezitter van het kasteel, met name Jacques-François le Cocq, die in 1694 zijn vader Cosmé opvolgde als heer van Humbeek. Hij werd bij akte door Karel II van Spanje tot graaf verheven wegens de bewezen trouwe diensten door zijn voorouders. De heerlijkheid Humbeek werd daarbij tot graafschap verheven.²⁴

De iconografische voorstelling van Jacob Harrewijn toont een groots en complex waterkasteel. (zie 5.4 Documentatie) De kasteelsite is er bereikbaar via een zuidelijke toegangsreef die uitgaat op de eveneens door bomen omzoomde Warandestraat én een oostelijke dubbele toegangsreef, die het kasteel met het Sas verbindt. Een stenen boogbrug en een monumentaal barok poortgebouw geven aan de oostzijde toegang tot een beboomd binnenhof, dat deels ommuurd is. De ommuring wordt in de noordoostelijke hoek doorbroken door een wachttorentje. Aan de noordzijde van het 'burchteiland' staat het vrij hoog en complex samengesteld kasteel in L-vorm van vier bouwlagen hoog met flankerende oostelijke traptoren en met aan de waterlijn lagere aanbouwen. Ten zuiden van het eiland staat een éénlaags gebouw onder leien zadeldak met een spits torentje, wellicht een huiskapel, en in de zuidwestelijke hoek staat een kleiner L-vormig dienstgebouw. De huidige inplanting en het algemeen volume van een aantal bouwonderdelen, in het bijzonder de huidige oostelijke woontoren met de hoge hoektoren en het poortgebouw, komen nog overeen met de situatie op het einde van de 17de eeuw.

De historische cartografie vormt een belangrijk instrument om de ontwikkeling van het kasteeldomein en zijn gebouwen te documenteren. De 18de- en 19de-eeuwse historische kaarten geven een aanvullend beeld van de bouwgeschiedenis van het Gravenkasteel en zijn parkdomein.

De kaart van Vlaanderen van Eugène-Henri Frickx opgemaakt in **1712** situeert het kasteel van Humbeek ten noorden van de weg die leidt naar het 'Sas van Humbeek'. Het kasteel grenst in het noorden aan een uitgestrekt bosgebied.

De kaart van de Franse ingenieurs-geografen, of de zogenaamde Villaretkaart, opgemaakt tussen **1745-1748**²⁵, geeft al een meer gedetailleerd beeld van de historische configuratie van het '*chateau d' Humbeke*' en van het omgevende cultuurlandschap met het gebruik van de gronden. Het realiteitsgehalte van de weergave van de gebouwen is eerder relatief, maar geeft toch een beeld van het ensemble van de bestaande gebouwen. Ten noorden op het 'burchteiland' ligt binnen een boogvormige omgrachting een groot kasteelgebouw. De grillige vorm van het hoofdgebouw verwijst naar de sterk verspringende volumes en de aanwezigheid van een aantal torens.

Ten westen op het eiland staan twee losstaande dienstgebouwen en ten oosten een L-vormig dienstgebouw. Het poortgebouw met brug is ingetekend; het leidt met afwijkend verloop naar de lange beboomde dreef, die het kasteel oostwaarts verbindt met het Sas aan de Willebroekse vaart. Ook de beboomde private dreef, die zuidwaarts leidt naar de Warandestraat, wordt duidelijk ingetekend. Op het perceel, waar in het begin van de 20ste

²³ Kopergravure overgenomen in de publicatie van LEROY J. 1699: *Castella et Praetoria nobilium Brabantiae, coenobiaque celebriora...*, Leyde, 38.

²⁴ Beperkt tot het dorp Humbeek met kerk.

²⁵ Bewaard in de Cartothèque IGN Paris; ook te raadplegen [online] <http://www.geopunt.be/>.

Beschermingsdossier: Gravenkasteel van Humbeek, met voormalige stoeterij en nabijgeparkaanleg, monument

eeuw de stoeterij zal worden gebouwd, staan een drietal kleine bouwvolumes of dienstgebouwtjes ingetekend.

De Kabinetskaart der Oostenrijkse Nederlanden van graaf Joseph de Ferraris, opgemaakt tussen **1771-1778**, spreekt van het 'chateau d'Op Humbeeck'. De kaart geeft een duidelijke weergave van de configuratie van het kasteel en zijn omgrachting. Ook de structuur van het omringend bos- en cultuurlandschap met zijn dreven en beplantingen is nu duidelijk af te lezen.

De 18de-eeuwse Ferrariskaart schetst het grote kasteelgebouw als een weinig precies ingetekend L-vormig volume, drieledig, aan de noordzijde van het 'burchteiland', omringd door een brede, bijna rechthoekige gracht. Binnen de volledig omwalde site bevinden zich twee flankerende, losstaande dienstgebouwen. Een klein bouwvolume, mogelijk een kapelgebouw, staat in de zuidoostelijke hoek van de omgrachting. Het binnenhof of ereplein is aangelegd met een boomgaard, net als de zuidelijk gelegen percelen. Het noordelijk gelegen sterrebos met zijn boswegennet (een zesvormige ster) en de drevenstructuur staat in detail ingetekend. Het ingetekende sterrebos stemt grotendeels overeen met de situatie van vandaag.

De historische kadasterkaarten vormen de best bruikbare bronnen voor het onderzoek van de 19de-eeuwse bouwevolutie van de Gravenkasteelsite; in het bijzonder de Primitieve kadasterkaart²⁶ en de opeenvolgende latere wijzigingen of kadastrale opmetings- en mutatieschetsen.²⁷ De overeenkomstige kadastrale leggers geven een rudimentair beeld van de opeenvolgende bouwheren, het grondgebruik, de oppervlakte en de opbrengstwaarde.

De Primitieve kaart voor Humbeek werd reeds opgemaakt in 1821. De kadastrale opmetings- en mutatieschetsen zijn voor België beschikbaar vanaf 1833. Voor de data van de verbouwingen wordt de data van de optekening van de kadastermutaties gehanteerd.²⁸

De Franse kaart '*Plan géométrique de la commune de Humbeek*' geeft een minder complexe, L-vormige plattegrond weer van het kasteel in vergelijking met de afbeelding volgens de ets van Jacob Harrewijn. De kaart is niet gedateerd, maar is vermoedelijk opgemaakt in **1807**. Eén van de beide westelijk gelegen dienstgebouwen op het ereplein is verdwenen. Ook het kapelgebouwtje is niet meer ingetekend.

Het Primitief kadasterplan van **1821**²⁹ toont nog dezelfde configuratie van het omwald kasteel met intekening van de bijgebouwen op het ereplein, de oostelijke toegangsdreef naar het Sas en de zuidelijke toegangsdreef naar de Warandestraat. De Primitieve kadasterkaart herneemt in 1821 zonder afwijkingen het 'Plan géométrique' voor de gebouwen.

Ten westen van deze laatste dreef werden ondertussen een vijftal serres bijgebouwd. Op het perceel van de latere stoeterij staan twee dienstgebouwen (een huis met stal) ingetekend en aan de noordwesthoek van het Langstraatje met de Dreef staan eveneens twee bouwvolumes ingetekend. Het huisje met land (perceel A106, A107) hoort volgens de kadastrale legger in eigendom toe aan weduwe Petrus Vandervelde, landbouwer te Humbeek. De gebouwtjes op de naastgelegen percelen A104 en A103, namelijk een huis met hof en land, horen toe aan baron André le Candele maar worden in pacht gegeven.

²⁶ Elk perceel met een ander grondgebruik krijgt er een nummer. De allereerste gegeven perceelnummers op de Primitieve kaart hebben geen coëfficiënten of exponenten.

²⁷ Kadasterarchief Vlaams-Brabant, Mutatieschetsen en bijhorende mutatiestaten Grimbergen, afdeling VI (Humbeek).

²⁸ Er is rekening te houden met het feit dat deze mutatieschetsen opgemaakt werden binnen het jaar na de wijziging in de toestand, maar dat het ook voorkomt dat er meer dan een jaar verliep tussen de verbouwing en de registratie ervan.

²⁹ Verzamelingstableau van de kadastrale kaart van Humbeek van 1821 van de gemeente Humbeek, Kanton Wolveterem, sectie A opgesteld door landmeter J. Gulikens met detail van het kasteel.

Beschermingsdossier: Gravenkasteel van Humbeek, met voormalige stoeterij en nabije parkaanleg, monument

Op de Kadastrale Atlas van het Koninkrijk België gepubliceerd in **1833** onder baron d' Huart, minister van Financiën, met kadasterplan voor de gemeente Humbeek worden alle percelen land, bos, gebouwen, waterlopen, wegen en dreven uitgetekend. Op het 'Plan parcellaire de la commune de Humbeek- avec les mutations jusqu'en **1836**' dragen de percelen nog steeds de oorspronkelijke nummers, zoals op de Primitieve kaart van 1821. Dit wijst erop dat er geen noemenswaardige kadastrale veranderingen zijn gebeurd.

Op de overeenkomstige kadastrale legger van 1833 staat baron André le Candele, als rentenier uit Antwerpen, nog steeds vermeld als eigenaar van het domein. Hij voerde weinig of geen wijzigingen door aan het exterieur van de kasteelgebouwen noch aan de perceelsgrenzen. In ieder geval werden er geen kadastrale mutaties opgetekend voor de kasteelsite.

Enkel twee oude dienstgebouwtjes op de percelen A140 en A141 aan de Warandestraat (zuidwesthoek van het domein), en die ook op de 18de-eeuwse kaart van graaf de Ferraris waren ingetekend, werden gesloopt. De beide percelen worden samengevoegd en blijven onbebouwd (perceel A140a). (Mutatieschets 1837/19)

In 1857 werd de grens van ditzelfde perceel (A140a) met de Warandestraat gewijzigd en wordt het straatverloop meer rechtgetrokken. (Mutatieschets 1857/1)

Op het '*Plan parcellaire de la commune de Humbeek, avec ses mutations*' (circa 1865) gepubliceerd door Philippe Chrétien Popp tussen **1842-1879**, werden nog geen veranderingen aan het kasteel en aan de bijgebouwen opgetekend. De grote toegangsdreef naar het Sas wordt deels 'Candeele Dreef' genoemd en deels als voetwegel bestempeld. Ten noorden van het kasteel bevinden zich twee vijvers; een derde vijver is gelegen ten westen van de dreef naar de Warandestraat en dichtbij het poortgebouw. Het perceel waar later de stoeterij zal komen, is onbebouwd. Op de overeenkomstige kadastrale legger wordt de zoon Louis baron le Candele geregistreerd als eigenaar. Het binnenhof wordt op de legger omschreven als boomgaard.

1.2.4. De 19de-eeuwse en vroeg 20ste-eeuwse restauratiewerken

Baron Louis (Ludovicus) le Candele, toen al burgemeester van Humbeek, volgt in 1857 zijn vader op als kasteelheer. Hij zal het kasteel verbouwen en rijkelijk verfraaien in neotraditionele stijl naar de plannen van Antwerpse architect Victor Durllet (1837-1900).³⁰ Tussen 1861 en 1867 worden grote restauratiewerken uitgevoerd aan het exterieur van het kasteel. Baron Louis laat de feodale kasteelgebouwen herstellen en ook uitbreiden.

Ontwerper Victor Durllet:³¹

Petrus Victor Durllet (vader) was geboren te Antwerpen in 1837 en stierf er in 1900. Tussen 1878-1898 woonde hij op de Sint-Jorisvest 75.³² Over het oeuvre van Durllet is weinig gekend. Zijn biografie werd ook niet opgenomen in het '*Nationaal Biografisch Woordenboek*', noch in het '*Repertorium van de Architectuur in België van 1830 tot heden*'.

³⁰ E. Damseaux (1872) en A. Cosyn (1909) schrijven echter het ontwerp van het kasteel respectievelijk toe aan een zekere Leyers of Loyers.

DE DAMSEAUX E. 1872-1878: *La Belgique pittoresque. Album illustré de chateaux. Province de Brabant*, Mons; spreekt van een zekere Leyers uit Antwerpen als ontwerper. COSYN A., 1909: Grimberghen. Note descriptive, '*Touring Club de Belgique*', Bruxelles, 72; spreekt van een zekere Loyers.

³¹ AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *Bureel van Weldadigheid* [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/4851> (geraadpleegd op 8 september 2018).

³² S.N s.d.: *Victor Durllet* [online], <https://www.schoonselhof.be/2bberchem/durllet%20victor.html> (geraadpleegd op 8 september 2018).

Beschermingsdossier: Gravenkasteel van Humbeek, met voormalige stoeterij en nabijgeparkaanleg, monument

Uit de inventaris Onroerend Erfgoed konden, naast zijn ontwerp voor de restauratie van het Gravenkasteel in Humbeek, volgende werken van architect Victor Durllet (vader) worden geselecteerd:³³

- *Antwerpen, Boerhaavestraat nummers 3-19 en Frans De Corte-, Matigheids-, Onderwijsstraat (nummers 1-15, 2-18) en Spaarstraat.* Sociale woonwijk opgericht door het Bureau van Weldadigheid naar ontwerp van architect V. Durllet, van 1877. Deze woonwijk omvat werkmanswoningen met één (Spaar- en Matigheidsstraat) en twee bovenverdiepingen naast burger- en winkelhuizen, laatstgenoemde ingeplant op de hoeken. (Vastgesteld als bouwkundig erfgoed sinds 14-09-2009; erfgoedobject ID: 125345)
- *Antwerpen, Blindenstraat 9,* Bureau van Weldadigheid; (vastgesteld als bouwkundig erfgoed sinds 14-09-2009, erfgoedobject ID:4851 en maakt deel uit van het beschermingsbesluit van de Koninklijke Academie voor Schone Kunsten in Antwerpen, KB van 10-07-1997)
- *Antwerpen, Jodenstraat 48.* Burgerhuis in neoclassicistische stijl gebouwd in opdracht van de heer Geeraerts, naar een ontwerp door de architecten vader en zoon Victor Durllet uit 1898. De woning Geeraerts behoort tot de allerlaatste realisaties van vader Victor Durllet. (Vastgesteld als bouwkundig erfgoed sinds 14-09-2009; erfgoedobject ID: 5083)
- *Antwerpen, Kasteelpleinstraat 66.* Dit neoclassicistische winkelpand werd rond 1877 gebouwd door architect Victor Durllet als het linkse huis van een ensemble van drie bijna identieke woningen. De woningen rechts ervan, op nummers 62-64, werden rond 1936 grondig gerenoveerd en kregen daarbij de huidige art-decogevel. (Vastgesteld als bouwkundig erfgoed sinds 08-11-2012; erfgoedobject ID: 214098)
- *Antwerpen, Kronenburgstraat 56-58.* Samenstel van identieke neoclassicistische woon- en winkelpanden in 1878 ontworpen door Victor Durllet voor provinciaal raadslid Jean Florus; met fraai houten winkelpuien. Durllet ontwierp ongeveer tegelijkertijd het grote eclectische appartementsblok op de nummers 60-68; (Vastgesteld als bouwkundig erfgoed sinds 08-11-2012; erfgoedobject ID: 209182)
- *Grimbergen, Driesstraat 31.* Restant van een voormalig pachthof van het Gravenkasteel, opgetrokken in een eclectische neotraditionele stijl met middeleeuwse kasteelallures (driepasmotief en torentje met kantelen), volgens de kadastrale legger uit de tweede helft van de 19de eeuw. (1863: démolition partielle en 1877: renouvellement partielle). De toenmalige eigenaar, Ludovicus le Candeale, verbouwde in die periode ook het kasteel en zijn aanhorigheden in een neotraditionele stijl met laatgotische inslag naar ontwerp van Victor Durllet; mogelijk heeft deze architect ook de hand gehad in de verbouwing van de pachthoeve. (Vastgesteld als bouwkundig erfgoed sinds 14-09-2009; erfgoedobject ID: 76465).

Het in de Inventaris Onroerend Erfgoed opgenomen Antwerpse oeuvre van Durllet wordt door auteur Jo Braeken als volgt beoordeeld: "*Het Bureel van Weldadigheid behoort tot de belangrijkste openbare opdrachten van Victor Durllet in Antwerpen. Hij was als architect actief vanaf eind jaren 1850 tot zijn overlijden in 1900, de laatste jaren in associatie met zijn zoon Victor. De burger- en herenhuizen die Durllet tijdens de jaren 1870 tot 1890 tot*

³³ AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017 en 2018, [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/> (geraadpleegd op 8 september 2018).

Beschermingsdossier: Gravenkasteel van Humbeek, met voormalige stoeterij en nabije parkaanleg, monument

stand bracht op de Leien en rond het Stadspark, in de wijken Zuid en Zurenborg, worden gekenmerkt door een conventionele toepassing van de neoclassicistische stijl, verrijkt met neorenaissance-elementen in de meer prestigieuze ontwerpen. Het monumentale Bureel van Weldadigheid vertoont naar stijl, ordonnantie en detaillering een zekere verwantschap met de vroeg-17de-eeuwse Sodaliteit en het Professenhuis van de jezuïeten aan het Hendrik Conscienceplein te Antwerpen. Wellicht liet Durllet zich tijdens het ontwerpproces inspireren door dit barokensemble.”³⁴

Voor zover bekend zijn er in de openbare archieven geen 19de- of 20ste-eeuwse bouwplannen noch andere documenten over de bouw of over de interieuraankleding van het kasteel voorhanden. Op dit moment is ook geen weet van private archieven van de vroegere eigenaars, waarin de oorspronkelijke verbouwingsplannen of schetsen van de oude gevelopstanden of van de inrichting van de interieurs (bestekken of facturen) zouden te vinden zijn.

Enkele uitzonderlijk bewaarde oude familiefoto's uit **1861-1867**, gepubliceerd in het werk van F. Daelemans tonen het oorspronkelijke uitzicht van de gebouwen vlak vóór en kort na de aanvang de restauratiewerken.³⁵ Een eerste foto uit 1861 geeft de oude toestand weer van de oostelijke zijgevel en van de noordelijk georiënteerde achtergevel van het kasteelgebouw. In de oosthoek staat een opvallende ronde hoektoren of traptoren van vijf niveaus hoog onder achthoekige peerspits. Aanpalend en met zijn oostelijke zijgevel gericht naar de ringgracht, staat een hoog bouwvolume onder een gecombineerd zadeldak en schilddak van vier ongelijke niveaus hoog en drie traveeën (zijgevel) op één travee (noordelijke achtergevel) breed. Dit bouwgedeelte vertoont de allure van het type van een donjon of woontoren. De woontoren en de hoge hoektoren vertonen nog hetzelfde bouwvolume zoals weergegeven op de ets van Jacob Harrewijn (1694).

Naast de woontoren staat aan de waterlijn een bouwvolume met lijstgevel van twee bouwlagen bovenop een niveau met een tweedelige tudorbooggalerij, geflankeerd door een kleine vierhoekige hoektoren (type wachttoren) onder een tentdak. Daarnaast staat aanpalend een groot, achteruitspringend, rechthoekig volume van drie ongelijke niveaus onder zadeldak. Deze westelijke vleugel werd vermoedelijk eind 18de eeuw-begin 19de eeuw aangepast en komt ook niet meer overeen met het grootse karakter zoals op de gravure van Jacob Harrewijn. In 1861 zijn alle zichtbare gevels bepleisterd en (wit) geschilderd.

Een tweede foto uit 1861 in het werk van Daelemans toont hoe de oostelijke vleugel van het kasteel in de steigers staat en geeft een beeld weer van hoe de traptoren al halverwege is omhuld met een baksteenparement in neotraditionele stijl. Foto's van **1876 en 1892** tonen hoe de aanpassing van het barok poortgebouw met boogbrug is voltooid. Het poortgebouw werd in neobarokstijl vernieuwd. De zesbogige brug werd gerestaureerd tot een brug van vier bogen en kreeg een neotraditioneel uiterlijk.

Ook het oostelijk bijgebouw of atelier werd uitgebreid en aangepast in neotraditionele stijl. Een derde foto uit 1861 toont het oostelijk bijgebouw met een nog 18de-eeuwse, bepleisterde lijstgevel met centrale dakkapel. De gevelzijde aan het binnenhof krijgt bij de restauratie een nieuwe bakstenen gevel versierd met muurbanden, maar behield in grote lijnen zijn oorspronkelijke ordonnantie en de kalkzandstenen deur- en kruisvensteromlijstingen.

In het beeldarchief van het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium (KIK-IRPA) bevinden zich een collectie clichés uit **1882, 1883 en 1945-1947**, genomen van onder meer de gevelzijden van het kasteelgebouw, het neobarok poortgebouw met boogbrug en

³⁴ AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: Bureel van Weldadigheid [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/4851> (geraadpleegd op 8 september 2018).

³⁵ Foto's in DAELEMANS F. 1996: *Het kasteel van Humbeek. Inleidende nota's*, Humbeek, 27.

Beschermingsdossier: Gravenkasteel van Humbeek, met voormalige stoeterij en nabije parkaanleg, monument

van het oostelijke bijgebouw of latere Gastenkwartier.³⁶ De restauratiewerken blijken in de jaren 1880 duidelijk voltooid, met uitzondering van de uitbreiding met een bouwvolume van de westelijke kasteelvleugel. Alle gevels zijn geconcipeerd in neotraditionele stijl, typerend gekenmerkt door het overvloedig gebruik van horizontale muurbanden en omlijste muuropeningen, hoge en licht geknikte daken onder leien doorbroken door tal van trapgevels en dakkapellen met overhoekse top, versierd met fraaie (spie)torentjes en smeedijzeren vorstkammen en bekroningen. Het merendeel van de vensters is nog beluikt.

Oud beeldmateriaal, meer bepaald prentbriefkaarten van rond de eeuwwisseling 1900 en vóór de Tweede wereldoorlog, leveren interessant vergelijkingsmateriaal met de huidige situatie. (zie 5.4. Documentatie) Zo toont een prentkaart uit **1893** dat de westelijke vleugel van het kasteel nog niet werd uitgebreid met een achterliggend volume. Op een prentkaart, gedateerd kort na **1904**, staat deze uitbreiding al weergegeven. De achtergevel van het toegevoegde bouwvolume komt overeen met de situatie van vandaag: een grote middenpartij van een erker met bovenliggende terras en een ronde muuropening met glasraam; het geheel is gevat tussen twee verschillend uitgewerkte trapgevels.

Tussen **1861-1867** zullen bij restauratiewerken de bakstenen volumes onder leien bedaking een sterke accentuering krijgen door de toevoeging van een veelheid van trapgevels, spietorentjes, dakkapellen en dakvensters. De buitengevels worden sterk kenmerkend versierd door gecementeerde en natuurstenen muurbanden, hoekkettingen en omlijstingen. Ook opvallend is het veelvuldig gebruik van smeedijzeren ornamenten zoals sierankers, uitgewerkte spitsen en vorstkammen, topbekroningen, balustrades en armaturen.

In **1866** staat kadastraal opgemeten dat de zoon Louis le Candele de oude haakse westelijke vleugel van het kasteelgebouw heeft gesloopt. De overblijvende vleugels worden echter nog als ongewijzigd ingetekend. Ook de beide bijgebouwen zijn ingetekend, maar worden nog niet als 'vergroot' aangeduid. (5.5. Documentatie, Mutatieschets 1, mutatieschets 1866/9)³⁷

Tussen de oostelijke gracht en de zuidelijke toegangsdreef worden in 1866 de vijf broeikassen of serres heropgebouwd welke alle nogmaals in oppervlakte worden aangepast in 1879. (Mutatieschets 1866/9 en 1879/2)

Het 'huis' naast de bestaande vijver wordt vergroot in 1866. (Mutatieschets 1866/9) Er wordt in 1879 een pakhuis toegevoegd aan dit bestaand bouwvolume of huis. De omliggende percelen worden nu beschreven als lusthof.

In **1880** meet het kadaster de grote verbouwingen op, die het kasteel ondertussen had ondergaan. De omtrek van de oostelijke traptoren werd vergroot door het aanbrengen van het bakstenen parement versierd met de typerende gecementeerde of kalkzandstenen muurbanden. Het kasteel ondergaat aan de achtergevel een smalle uitbreiding of vergroting. Aan de oostvleugel of het zogenaamde 'Oud kasteel' wordt aan de pleinzijde een portiek met terras toegevoegd. (Mutatieschets 1880/3bis) De boomgaard op het ereplein wordt opnieuw aangelegd.

Ook de beide bijgebouwen worden vergroot en krijgen een gelijkaardig neotraditioneel uitzicht. (Mutatieschets 1880/3bis)

Het **oostelijk bijgebouw** wordt door het kadaster in **1880** aangeduid als huis, maar is in gebruik als 'laboratorium' of 'atelier', of ook nog als 'vreemdenhuis' of 'gastenkwartier'. Het bijgebouw wordt uitgebreid aan de zuidelijke zijgevel en krijgt een klein hoekgebouw toegevoegd. De noordelijke hoek krijgt een kleine uitbreiding en er wordt ten noorden een

³⁶ beeldarchief [online], <http://www.kikirpa.be/> en http://balat.kikirpa.be/search_photo.php (geraadpleegd op 12 september 2018).

³⁷ Kadasterarchief Vlaams-Brabant, Mutatieschetsen en bijhorende mutatiestaten Grimbergen, afdeling VI (Humbeek), 1866/9.

Beschermingsdossier: Gravenkasteel van Humbeek, met voormalige stoeterij en nabijge parkaanleg, monument

klein losstaand volume opgericht. Het oostelijk bijgebouw bekam aldus in 1880 zijn huidige volume en vormgeving. (Mutatieschets 1880/3bis) In 1903 wordt het losstaand volume aan de voorgevel, mogelijk een bakhuisje, gesloopt. (Mutatieschets 1903/11)

Een foto uit 1861 toont de oude toestand van vóór de restauratie. Het oostelijk bijgebouw refereerde in uitzicht en stijl sterk naar het oude kasteel.³⁸ Volgens historische kaarten klimt het bijgebouw in kern op tot het begin van de 18de eeuw.

Het bijgebouw werd in de tweede helft van de 19de eeuw gerestaureerd in neotraditionele stijl naar ontwerp van Victor Durllet. (Mutatieschets 1880/3bis) Na de restauratie bleef de ordonnantie van het vroegere bijgebouw, namelijk een lijstgevel van twee bouwlagen met centraal dakvenster en de kalkstenen deur- en kruisvensteromlijstingen behouden. De voorgevel verkreeg een nieuw bakstenen parement, veelvuldig versierd met muurbanden en speklagen.

Tijdens een recentere 20ste-eeuwse gevelrestauratie werden de gecementeerde speklagen niet meer aangebracht aan de voorgevel, noch een aantal smeedijzeren bekroningen. Daardoor verkreeg de voorgevel een meer vervlakt uitzicht.

Het **westelijk bijgebouw** krijgt volgens de kadastrale opmeting van **1880** een kleiner volume toegevoegd aan de noordzijde. Het gaat om het nog bestaande koetshuis. Tevens komt er een smalle uitbouw aan de achtergevel, die overeenstemt met de huidige noordelijke georiënteerde trapgevel aan de waterkant. Een losstaand, groot rechthoekig volume, een ruraal gebouw, wordt ter hoogte van de zuidelijke zijgevel toegevoegd. (Mutatieschets 1880/3bis) In **1903** is het gehele bouwvolume onderverdeeld en ingericht tot oranjerie, rijsschool, koetshuis en paardenstallen. De twee hoektorens zijn ingetekend. (Mutatieschets 1903/3)

De oranjerie en de rijsschool worden uiteindelijk gesloopt na beschadiging in de Tweede Wereldoorlog. Daarvan zijn nog bouwsporen te zien op de zuidelijke zijgevel.

Het **lustpaviljoen** in de zuidoostelijke hoek van het kasteleiland blijft in 1880 ongewijzigd. Het wordt weliswaar niet ingetekend binnen de omgrachting. (Mutatieschets 1880/3)

In **1880** wordt ook de kleine 18de-eeuwse **dienstwoning** (perceel A106) aan het Langstraatje vergroot en wordt het losstaande bijgebouw (perceel A105) genoteerd als gesloopt. (Mutatieschets 1880/4) De boerenwoning op perceel A106 blijft bestaan en wordt uitgebreid met een nieuwe schuur.

De **houten schuur** aan de Warandestraat staat nog niet ingetekend op de mutatieschets van 1904, maar er staat wel al een volume ingetekend op de topografische kaarten van 1892 en van 1939. De schuur of het zogenaamde 'Suskeskot' is een mooi ontwerp van houtbouw uitgevoerd in rustieke tuinarchitectuur.

De nieuwe kasteelheer en neef Theophile baron Lunden laat in **1885** het huisje met pakhuis ten westen van de kastanjedreef slopen samen met een deel van de serres, die op de percelen liggen ten westen van de kastanjedreef. De vijver wordt gedempt.

In **1885** worden de percelen ook ten oosten van de kastanjedreef heringedeeld. Een ruime **moestuin** (perceel A110c) met boomgaard wordt aangelegd. In de noordoostelijke hoek wordt een **bergruimte met serres en een huis**, wellicht een hovenierswoning, opgericht. (Mutatieschets 1885/4) De hovenierswoning bij de moestuin wordt later gesloopt.

Het geheel werd in het noorden en oosten omsloten door een bakstenen muur, in het zuiden door een gracht en in het westen door een haag. Een ijzeren hek tussen bakstenen pijlers geeft toegang tot de moestuin.

In 1901 en 1909 werden de nog twee overblijvende serres op perceel A136e gesloopt en het perceel wordt omgevormd tot hof. Het onderliggend perceel A137h wordt omgevormd tot lusthof. (Mutatieschets 1903/3 en 1909/3bis) In 1914 wordt de moestuin omschreven

³⁸ DAELEMANS F. 1996: *Het kasteel van Humbeek. Inleidende nota's*, Humbeek, 27.

Beschermingsdossier: Gravenkasteel van Humbeek, met voormalige stoeterij en nabije parkaanleg, monument

als 'plantation' en als 'jardin'. Een serre wordt in de noordwesthoek van de moestuin bijgebouwd. (Mutatieschets 1914/3)

Ondertussen laat baron Lunden opnieuw grote werken uitvoeren aan het kasteel. De westelijke kasteelvleugel breidt in **1903** uit met een groot volume aan de noordelijke zijde in de identieke neotraditionele stijl. (Mutatieschets 1903/11) Aan de voorzijde van de westvleugel worden de twee middelste traveeën, namelijk een deur- en een venstertravee, omgevormd tot een meer prestigieuze inkompartij van een portaal met gekoppelde boogdeur ter vervanging van een toegang via een oudere houten steektrap. (Mutatieschets 1904/1) ³⁹

Rond **1904** laat baron Theophile Lunden ook een **stoeterij** bouwen in de zuidwestelijke hoek van het kasteeldomein. Het betreft de oostelijke stalvleugel in aansluiting op een klein woonvolume en met op de noordelijke zijde van het perceel een losstaand poortgebouw met rechts aansluitende paardenstallen. (Mutatieschets 1904/1)

In **1910** wordt de stoeterij verder uitgebreid tot een semi-gesloten geheel rond een driehoekig binnenerf in opdracht van de zoon baron Leopold Lunden naar ontwerp van J. De Boeck, in een uniforme neotraditionele stijl.

Een kleinere linker stalvleugel wordt aan het poortgebouw toegevoegd met aansluitend een langwerpige westelijke stalvleugel, die evenwijdig loopt met de Driesstraat. Een tweeledige dienstwoning wordt toegevoegd aan de Warandestraat ter vervanging van een ouder gebouw. Deze stallingen zullen pas in 1936 kadastraal worden opgetekend. (Mutatieschets 1936/3)

In 1932 worden de beide vijvers ten noorden van kasteleiland gedempt. (Mutatieschets 1932/2) Tijdens de Tweede Wereldoorlog zou het kasteel en het oostelijke bijgebouw schade hebben geleden. De oranjerie en de rijsschool van het westelijke bijgebouw werden tijdens de Tweede Wereldoorlog sterk beschadigd en daarna gesloopt. Na 1945 (of eerder?) was ook de oude merkwaardige balkenlaag in de inkomhal verdwenen in de westelijke vleugel, zoals nog te zien op een foto van 1945 uit het KIK-beeldarchief. De vier moerbalken werden er ondersteund door grote saterfiguren in hout.

Op het einde van de 20ste eeuw wordt een geleidelijke renovatie van de kasteelgebouwen ingezet, waarbij een deel van de typische kenmerken worden verwijderd. Zo werd slechts een deel van de overvloedig aanwezige dakkapellen, spitse torentjes en rijke smeedijzeren decoraties behouden tijdens het herstellen van de dakbedekking en verdwenen de gecementeerde muurbanden in de gerenoveerde middenpartij van het oostelijk bijgebouw of gastenkwartier. De beide bijgebouwen kregen een woonfunctie, waarbij de interieurinrichting werd aangepast aan de hedendaagse kwaliteit van wonen. De stoeterij heeft vandaag een meer recreatieve bestemming als manege.

1.2.5. Ontwikkeling van de parkaanleg

De beschrijving van de parkaanleg beperkt zich tot de nabije kasteelomgeving.⁴⁰ Op de ets van Jacob Harrewijn (1694) wordt ten zuiden van het kasteel (een deel van) een parterretuin voorgesteld. Het noordelijke sterrebos, reeds afgebeeld op de Villaretkaart (1745), gaat terug op een aaneengesloten, minstens 16de-eeuws boscomplex, waaraan een nadrukkelijke jachtfunctie verbonden was (confer toponiem Warandebos). De aanleg van het stervormige drevenpatroon, met een zestal armen, wordt gesitueerd rond 1750, maar verdere details hierrond zijn niet bekend. Op de 18de-eeuwse kaarten is nog geen

³⁹ In vergelijking met foto van 1885 opgenomen in DAELEMANS F. 1996: *Het kasteel van Humbeek. Inleidende nota's*, Humbeek, 30.

⁴⁰ DE NEEF R. red. 2011: *Historische tuinen en parken van Vlaanderen - Noordwestelijk Vlaams-Brabant: Affligem, Asse, Grimbergen, Kapelle-op-den-Bos, Londerzeel, Meise, Merchtem, Opwijk, Wemmel, M&L-cahier 20*, Brussel.

Beschermingsdossier: Gravenkasteel van Humbeek, met voormalige stoeterij en nabije parkaanleg, monument

weergave van een nadrukkelijke park- of tuinaanleg rond het kasteel. Rond het kasteelomgeving komen graslanden, boomgaarden, akkers en bossen voor. Wel is de kasteelomgeving consequent afgebeeld met een lange, rechte en dubbele dreefstructuur vanaf het kanaal Brussel-Rupel. Dit kanaal, vroeger bekend als *Bruesselsche Schipvaart* of *Willebroekse Vaart*, werd tussen 1553 en 1561 gegraven. Deze brede dreef tussen het kanaal en het kasteelcomplex mondt niet bij de brug en het poortgebouw uit, maar om een ongekende reden juist ernaast.

Op het primitief kadaster (1821) komt voor het eerst ook de kortere haakse dreefstructuur op de Warandestraat voor. Ten westen van deze dreef en ten zuiden van het kasteelomgeving moet er toen toch al enige parkaanleg zijn doorgevoerd, heel waarschijnlijk op initiatief van baron André le Candele. Waar in de late 17de eeuw ooit een parterretuin lag (percelen nummers 137, 138 en 139) omschrijft het kadaster één verenigd perceel als 'lustgrond' (*'terrain d'agrément'*) van 1 hectare 71 are, wellicht een informele sieraanleg zonder uitgesproken geometrie en met een hoge graad van natuurlijkheid. Aan de noordzijde, tussen het Gravenbos en het kasteel, lag er een tweede perceel lustgrond (nummer 128) van 2 hectare 76 are, zodat de sieraanleg in totaal bijna 4,5 hectare besloeg.

Het lustgrondperceel tussen de Warandestraat en het kasteelomgeving wordt als bosplantsoen weergegeven zonder een duidelijk patroon van wegen of paden. Dit perceel wordt met het kasteelomgeving verbonden via een brugje over de zuidelijke arm van de slotgracht. In dit perceel, tegen de Warandestraat aan, bevindt zich een met kleine maagdenpalm begroeid heuveltje, mogelijk een beplantingsheuvel waar vroeger een paviljoen kan op gestaan hebben. Ten oosten van het kasteelomgeving (perceel nummer 110bis) lag een grote rechthoekige moestuin met een oppervlakte van 1,5 hectare. Daarin werden rond 1864 vijf serres gebouwd.

Uit het kadastronderzoek is af te leiden dat de onmiddellijke omgeving van het huidige kasteel tot 1870 in gebruik was als boomgaard, kwekerij en tuin in aparte percelen, waarbij het volledige domein omgeven was door 'bos'; de waterpartij was aangeduid als 'lusttuin'. In 1870 worden deze aparte percelen samengevoegd en aangeduid als 'lusttuin, vijvers en gebouw'. Deze verandering van het grondgebruik volgt op wijzigingen aan de gebouwen en kasteel in de jaren 1860 in opdracht van Louis le Candele en heeft wellicht geleid tot de parkaanleg in landschappelijke stijl, zoals die vandaag nog herkenbaar is. Hierbij bleef de waterpartij rond het kasteel bewaard, evenals de afscherming van de kasteelomgeving met een parkbosgordel. De grote moestuin werd evenwel opgeheven en rond 1885, op initiatief van baron Théophile Lunden, verder oostwaarts verplaatst. In deze nieuwe vierkante moestuin met een oppervlakte van 86 are, met gedeeltelijke ommuring ten noorden en ten oosten, werden eveneens serres gebouwd. In de noordoosthoek werd een kleine hovenierswoning opgetrokken. Aan de noordzijde van de moestuin werd ook een afdak tegen de fruitmuur aangebouwd. De moestuin werd toegankelijk gemaakt via een sierlijke centrale poort in de noordelijke fruitmuur.

De doorgedreven 'verlandschappelijking' omstreeks 1870, analoog aan de 'eclectisering' van het 19de-eeuwse kasteel, zet zich voornamelijk door in de ruimte ten noorden en ten oosten van het kasteelomgeving. De lange, rechte en dubbele dreefstructuur vanaf het kanaal Brussel-Rupel wordt aan de zijde van de slotgracht ingeperkt. Vanaf de kruising met het Langstraatje wordt in een zachte slingerbeweging een toegangsweg aangelegd die uitmondt voor de kasteelbrug met het monumentale poortgebouw. Het beboste, strak afgelijnde perceel (nummer 112) ten noorden van de dreef wordt opgedeeld in een viertal afgeronde parkbosmassieven. Ten zuiden van de omgeleide toegangsweg worden nieuwe bomengroepen en solitaire bomen aangeplant. De verbindingsdreef tussen het kasteel en het knooppunt van het sterrebos wordt, net als de korte haakse dreef op de Warandestraat, ingebed in de nabije parkaanleg. Tussen de parkbosmassieven, bomengroepen en solitaire bomen op uitgekende posities heen, worden diagonale zichten gecreëerd over de noordelijke en oostelijke parklobben. In deze zones primeert een graslandgebruik, al of niet gehooïd of (na)begraasd. Ook de kasteelgracht met kaaimuren werd aangepast aan de landschappelijke stijl, waarbij het paviljoentje op de hoek van het kasteelomgeving in het

Beschermingsdossier: Gravenkasteel van Humbeek, met voormalige stoeterij en nabije parkaanleg, monument

water kwam te staan. De kaaimuren werden verwijderd en de hoeken van het eiland werden afgerond.

Een groot gedeelte van de huidige beplanting in de omgeving van het kasteel dateert van na 1900, van het interbellum of zelfs van na de Tweede Wereldoorlog, maar het rond 1870 vastgelegde landschappelijk stramien werd daarbij geëerbiedigd. Volgens het kadaster was het Gravenkasteel rond 1950 omringd door 77,5 hectare 'lustgrond', waarbij uitzonderlijk ook het hele Gravenbos gerekend was.

1.3. Beschrijving met inbegrip van de erfgoedelementen en erfgoedkenmerken⁴¹

De situering van de opmerkelijke erfgoedelementen is voorgesteld op een afzonderlijke kaart in bijlage 5.3. en bijlage 5.4.

1.3.1. Toegangshek aan de Warandestraat

Een eind 19de-eeuwse smeedijzeren hek aan de Warandestraat geeft toegang tot het kasteeldomein. Het decoratief uitgewerkt pijlpunthekken, met aflopend beloop van de stijlen naar de makelaar en eindigend op krulmotieven, is geschilderd in wit met sporen van rood. De makelaar wordt beëindigd door een medaillon getooid door een baronkroon, waarvan de invulling met parels verdwenen is. Het hek zit tussen bakstenen pijlers met een plint, muurband en deksteen van hardsteen. Aan weerszijden wordt het hekken geflankeerd door een laag, bakstenen muurtje, Daarop stond oorspronkelijk een grille met aflopend beloop.

1.3.2. Boogbrug met neobarok poortgebouw

Een vierledige bakstenen boogbrug op een oudere kalkzandstenen onderbouw, voorzien van kalkzandstenen en hardstenen boogstenen, werd aangepast tussen 1876 en 1892 in eenzelfde neotraditionele stijl als het kasteel.⁴² Het aantal bogen werd toen teruggebracht van zes naar vier bogen, waarbij de middelste twee werden vergroot. Het platte brugdek is gekasseid. De lage bakstenen pijlers op het brugdek zijn verbonden door ijzeren kettingen en sierlijk uitgewerkte staven (met bolmotief) tussen gedraaide smeedijzeren paaltjes of balusters als afsluiting van het gekasseide brugdek. Een verlaagde bakstenen ringmuur op kalkzandstenen onderbouw sluit aan op de brug. In de noordoostelijke hoek onderbreekt een hardstenen trap, de keermuur af en daalt af naar de waterlijn.

De boogbrug geeft uit op een neobarok poortgebouw met 17de-eeuwse kalkzandstenen kern en hardstenen poortomlijsting. Het poortgebouw, dat nog herkenbaar wordt weergegeven op de gravure van Jacob Harrewijn van 1694, werd aangepast tijdens de restauratiecampagne van 1861-1867.

⁴¹ Deze beschrijving sluit aanvullend aan bij de uitvoerige inventarisbeschrijving (exterieur) uit 2005 naar aanleiding van de inventarisatie: VAN DAMME M. met medewerking van DEBACKER I. & BOEKSTAL P. 2005: *Inventaris van het bouwkundig erfgoed, Provincie Vlaams-Brabant, Gemeente Grimbergen, Deelgemeenten Grimbergen, Beigem, Humbeek en Strombeek-Bever*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen VLB4, onuitgegeven werkdocumenten. En online gepubliceerd AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2018: *Gravenkasteel* [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/76505> en <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/76506> (geraadpleegd op 12 juni 2018).

⁴² Een foto uit 1876 toont de oude brug met zes bogen. Foto's uit 1910 in het werk van DAELEMAN F. 1996: *Het kasteel van Humbeek. Inleidende nota's*, Humbeek, tonen de brug en het poortgebouw, zoals deze vandaag nog voorkomen.

Beschermingsdossier: Gravenkasteel van Humbeek, met voormalige stoeterij en nabijge parkaanleg, monument

Aan de pleinzijde is het poortgebouw uitgewerkt als een verankerd, grotendeels kalkzandstenen gebouw op een trapeziumvormige plattegrond onder licht geknikt leien schilddak. De nok is versierd met twee loden pions op de hoeken ter vervanging van een vroegere smeedijzeren vorstkam. Het geheel wordt geopend door een hoge korfboogvormige doorrit onder kruisgewelf. Een omlopende houten kroonlijst met muizentand op gemoduleerde consoles met dropmotief lijnt het gevelvlak af.

Aan de parkzijde is het poortgebouw uitgewerkt met een barokke, korfboogvormig en geblokte poortomlijsting met gekorniste kroonlijst en bekroond door een zwaar gebroken fronton, het geheel uitgevoerd in blauwe hardsteen. In de 19de eeuw werd aan weerszijden van de poortomlijsting een bakstenen parement aangebracht, voorzien van sierankers, muurbanden, pseudoschietgaten, hoekblokken en kroonlijst. Het poortgebouw wordt geflankeerd door een sierlijk smeedijzeren hekwerk.

De poortdoorgang is afgesloten door een 19de-eeuwse opgeklampte rechthoekige houten poort, met sierhengen en siernagels en een 17de-eeuwse gesculpteerde houten makelaar, met voorstellingen van een sater, een cartouche en fruitguirlande. In de poortopening zit bovenaan een korfboogvormige ijzeren waaijer uitgewerkt met krullen en een plaat waarop vroeger een wapenschild was aangebracht.

De constructies in rustieke stijl in de oksels van het poortgebouw (pleinzijde) werden na 1998 verwijderd.

1.3.3. Kasteeliland met ereplein en vlakke brug

Het zuidelijk georiënteerd kasteelgebouw staat ten noorden van het vroegere burchteiland, nu kasteeliland, met de achtergevel ingeplant aan een brede ringgracht.

De voorgevel van het kasteel is zuidelijk georiënteerd naar een ovaalvormig ereplein. Twee grote losstaande bijgebouwen flankeren oostelijk en westelijk het ereplein. De open ruimte wordt ingenomen door een grasveld met omgevend pad grotendeels met kasseien aangelegd en tot voor kort beplant met enkele solitaire linden. Het ereplein is in het oosten toegankelijk via het poortgebouw en in het zuiden via een vlakke ijzeren voetgangersbrug met ophaalmechanisme, houten brugdek en smeedijzeren leuningen.

1.3.4. Kasteelgebouw

De bakstenen volumes van de zuidelijk georiënteerde voorgevel zetten aan op een diep gelegen souterrain onder het maaiveld en tellen daarboven twee bouwlagen onder een complexe leien bedaking. De noordelijk georiënteerde achterzijde vertoont drie bouwlagen, die aanvatten vlak aan de waterlijn. De onderste bouwlaag stemt hier overeen met het souterrain.

De kenmerkende opbouw, volumewerking en vormgeving in neotraditionele stijl wordt bereikt door een veelheid van flankerende torens, spietorentjes, trapgevels, overhoekse topstukken, (getrapte) dakkapellen en dakvensters. De bakstenen gevels zijn typerend gekenmerkt door gecementeerde of natuurstenen muurbanden, hoekkettingen, omlijstingen, kruiskozijnen en kloostervensters. Het geheel wordt versierd met talrijke smeedijzeren ornamenten, zoals uitgewerkte spitsen, vorstkammen, topbekroningen, windvanen, sierankers en balustrades.

De voorgevels worden afgelijnd door getande houten kroonlijsten op voluutvormige modillons met dropmotief en ter hoogte van de oostelijke kasteelvleugel met ramskoppen.

Het kasteelgebouw in neotraditionele stijl is samengesteld uit een complex van drie verspringende bouwvolumes op een bijna langwerpige plattegrond.

De twee oostelijke bouwvolumes vormen samen met de markerende ronde traptoren op de rechterhoek het zogenaamd 'Oud kasteel', dat naar voorkomen nog sterk refereert naar de afbeelding op de gravure van Jacob Harrewijn (1694).

De westelijke vleugel of het zogenaamde 'Nieuw kasteel' is aan de voorzijde uitgewerkt als een breed gericht dubbelhuis. Dit bouwdeel werd eerder aangepast eind 18de-begin 19de eeuw en tussen 1892 en 1904 in dezelfde stijl uitgebreid met een groot volume aan de noordwestzijde.

oostvleugel of zogenaamd 'Oud kasteel'

De rechtere vleugel of het 'Oud kasteel' bestaat uit twee aaneensluitende, licht verspringende bouwvolumes met rechts aanpalend een opvallende hoge hoektoren.

Een eerste (linker) bakstenen volume met **lijstgevel** is drie traveeën breed en twee bouwlagen hoog onder een licht gebogen, links afgewolfd zadeldak gedekt met leien. Het wordt bekroond met een achthoekige dakruiter onder klokvormig dak met peerspits, volledig met leien gedekt.

De lijstgevel wordt centraal doorbroken door een getrapte dakkapel in baksteen van drie treden met een overhoeks topstuk. De dakkapel wordt geopend door een rondbogig deurvenster, waarin een geschilderde houten plankendeur met sierhengsels zit.

De gevels worden afgelijnd door getande houten kroonlijsten op voluutvormige modillons met ramskoppen.

Aan de zijde van het ereplein wordt de lijstgevel onder het maaiveld voorafgegaan door een witstenen neogotisch terras op een zuilengalerij, dat een souterrain met resterende muuropeningen verbergt. Een zware metalen deur met siernagels geeft toegang tot de kelderruimten, vroeger in gebruik als werkruimten en bediendenkeuken.

Het geheel wordt op de rand van het maaiveld voorafgegaan door een smeedijzeren balustrade.

Rechts aansluitend staat een verankerd bakstenen **diepvolume** met hoge trapgevel (van vijf treden onder overhoeks topstuk) bovenop een lijstgevel, aan de linkerzijde op de tweede bouwlaag geflankeerd door een spietorentje. De voor- en zijgevel van het bouwvolume vertonen een ongelijke niveauverdeling onder een gecombineerd, licht geknikt zadel- en schilddak (respectievelijk met nok haaks en nok parallel aan de zuidgevel). Het diepgerichte, rechthoekig bouwvolume telt één travee aan de voorgevel op drie traveeën aan de oostelijke zijgevel. De gevels worden geopend door kruisvensters en kloostervensters voorzien van glas in lood. De vensters aan het souterrain en aan de oostzijde van de eerste verdieping waren vroeger voorzien van buitenluiken, nu enkel deze op het niveau van de kelders onder het maaiveld.

Dit diepgerichte volume is, met uitzondering van de voorgevel en de bovenste bouwlaag, gecementeerd en van schijnvoegen voorzien. Dit bouwdeel heeft de allure van een woontoren of donjon en refereert nog naar de toestand van 1694 op de afbeelding van Jacob Harrewijn.

De voorgevel van het 'Oud kasteel' wordt voorafgegaan door een als bogengalerij of arcade opgevat **portiek met bekronend terras**. De neogotisch getint portiek werd toegevoegd tussen 1871-1876. De portiek is al zichtbaar op oude foto's van 1876.⁴³

De rond- en korfbooggalerij wordt gevormd door geringde stenen zuilen onder geprofileerde witstenen bogen. Het geheel is versierd met wapenschilden, banderollen en vogels op de zuilen en in de zwikken. De portiek wordt bekroond door een witstenen balustrade uitgewerkt met drielobmotieven en versierd met smeedijzeren armaturen. Oorspronkelijk waren alle openingen gedicht met houten vleugeldeuren met rondbogig bovenlicht. De ramen waren ingevuld met glas-in lood, nu zijn de zijkanten gesloten maar met vernieuwd glas. Binnenin de portiek zit een ingekaste rondboogdeur tussen houten rondboogvormige nissen met zitbanken en versierd met een smeedijzeren lamp met glas in lood.

Op de rechter of oostelijke hoek staat aanpalend een verankerde bakstenen traptoren op een oudere afgeschuinde kalkzandstenen sokkel. De **hoektoren** telt aan de zijde van het ereplein twee ongelijke niveaus, die geopend worden door een omlijste laadvenstertravee,

⁴³ Foto's uit 1876 in het werk van DAELEMAN F. 1996: *Het kasteel van Humbeek. Inleidende nota's*, tonen het portiek zoals de toestand van vandaag. Het kadaster registreert de toevoeging in 1880.

Beschermingsdossier: Gravenkasteel van Humbeek, met voormalige stoeterij en nabijge parkaanleg, monument

ingevuld met een houten luik en voorafgegaan door een decoratieve smeedijzeren balustrade. Aan de oostelijke zijde wordt de toren op vijf niveaus doorbroken door telkens een vierkant venster. Onder de kroonlijst is de muur opengewerkt met omlijste steigergaten. De toren wordt bekroond door een achthoekige, ingesnoerde torenspits afgeknot door een klokvormig dakje met peerspits, het geheel bedekt met leien. De oorspronkelijke dakvenstertjes in de spits werden bij een recente dakrestauratie niet meer aangebracht.

De ingewikkelde **achtergevel** (noordelijk gericht) van het 'Oud kasteel' vertoont een grillig dakenspel en een verspringende gevellijn.

Het meest oostelijk volume telt vier ongelijke bouwlagen van slechts één brede venstertravee onder geknikt schilddak, dat doorbroken wordt door een omlijst dakvenster. De blinde onderbouw volgt de gevellijn van de keermuur en wordt door twee steunberen gestut. Het balkvormige bouwvolume heeft de allure van een middeleeuwse **woontoren** of donjon.

Aan de rechter achterzijde sluit een **lijstgevel** aan van twee bouwlagen hoog en twee traveeën breed onder een hoog, geknikt zadeldak bedekt met leien. Het geheel wordt gedragen door een onderbouw, waarin twee neogotische tudorboogvormige doorgangen naar de kelderruimten zijn uitgespaard. De beide doorgangen worden afgesloten met een kunstig ijzeren hek; het linker portiek werd recent gedicht met bakstenen. In het licht geknikt schilddak werden bij de recente restauratiewerken twee decoratieve getrapte dakkapellen verwijderd. Het schilddak verbergt een ouder helmvormig dakgebinte.

Deze lijstgevel wordt rechts geflankeerd door een vooruitspringende vierkante **hoektoren**, die verbouwd en verhoogd werd tussen 1861-1867. De toren heeft een ongelijke niveau-indeling en wordt bekroond door een ingesnoerde naaldspits, die steunt op houten consoles. Gedichte dakvensters doorbreken de spits.

westvleugel of 'Nieuw kasteel'

De vooruitspringende westvleugel zet eveneens aan op een hoge onderbouw van kalkzandsteen, die toegang geeft tot het souterrain dat diep gelegen is onder het ereplein. Dit souterrain was aan de zuidwestkant ingericht met dienstruimten en is nu nog gedeeltelijk in gebruik als hedendaagse functionele ruimte. De onderbouw wordt plaatselijk voorafgegaan door een smalle gekasseide bestrating, die aangelegd is langsheen de ganse voorgevel. De bestrating onder het maaiveld bestaat uit kasseien en uit plavuizen. Het souterrain overbrugt de lichte helling naar de omgrachting.

Het bovengrondse bouwvolume heeft een lijstgevel van twee bouwlagen hoog en telt zes traveeën (voorgevel) op één travee (westelijk zijgevel) breed. Het breed gerichte dubbelhuis zit onder een licht geknikt en rechts afgewolfd zadeldak, met leien bedekt.

De **voorgevel** van de westvleugel wordt doorbroken door hoge omlijste rechthoekige vensters, vroeger beluikt met Louvreliuken, waarvan onder het perron slechts één bewaard is gebleven. In de as van de voorgevel zit een neogotisch, bakstenen dakvenster getooid met overhoekse pinakels en topstuk in hardsteen. Op de benedenverdieping zijn de borstweringen onder de vensters gedecoreerd met een gekleurd tegeltableau. Een bordestrap (toegevoegd circa 1885) wordt afgezoomd door een balustrade met vijfpasmotief en decoratief smeedwerk.

Een stenen trap met loopbrug geeft toegang tot een witstenen portiek van gekoppelde korfboogopeningen. Onder de buitentrap loopt een bestrating. Onder de loopbrug van de trap zit een deuropening die toegang geeft tot de kelderruimten.

De oorspronkelijke **westelijke zijgevelpartij** (volume aan het ereplein) telt twee bouwlagen boven het souterrain en is één venstertravee breed. Deze zijgevel eindigt op een gebogen bekroning met overhoekse pinakels en een topstuk. Op de ZW-hoek is een

Beschermingsdossier: Gravenkasteel van Humbeek, met voormalige stoeterij en nabije parkaanleg, monument

spietorentje ingewerkt onder een slank ingesnoerde spits, bedekt met leien. Twee beglaasde oculi doorbreken de bovenste bouwlaag.

Tussen 1892 en 1904 werd deze westvleugel aan de achterzijde uitgebreid met een bouwvolume van drie op twee traveeën met verspringende niveau-indeling onder een complexe bedaking van onder meer twee haakse zadeldaken. Deze licht uitspringende noordwestelijke zijgevel is versierd met een decoratief uitgewerkte schouwpijp tussen getrapte dakvensters met overhoeks topstuk en doorbroken door een rondboogvenster.

De beide gevelpartijen worden geopend door hoge omlijste rechthoekige vensteropeningen. Ook hier zijn de borstweringen op het gelijkvloerse niveau versierd met een gekleurd tegeltableau. De vensters van het souterrain zijn van diefijzers voorzien.

Aan de **achterzijde** van het kasteel springt de toegevoegde westbouw sterk uit. De achtergevel kan worden opgedeeld in drie partijen. Aan weerszijden is een trapgevel van verschillende hoogte verwerkt; elk van één travee breed en met ongelijke niveau-indeling van de bouwlagen.

De linker trapgevel is boven het souterrain twee bouwlagen hoog, die elk doorbroken worden door omlijste tweelichten.

De rechter trapgevel is drie bouwlagen hoog boven een souterrain en één travee breed. De traveeën worden hier achtereenvolgens geopend door een omlijst vier-, drie en tweelicht. Het brede topstuk is gevat tussen twee spietorentjes onder jongere stompe kegeldaken (voorheen spits).

Tussen de trapgevels zit een hoge uitbouw met driezijdige erker met terras, met erboven een groot gedrukt spitsboogvenster. Het raam is een vervanging van een vroeger glas-inloodraam met de familiewapens van le Candele-Lunden, dat werd beschadigd tijdens de Tweede Wereldoorlog en slechts fragmentair werd bewaard. De witstenen balustrade van het terras is decoratief uitgewerkt met een stenen driepasmotief en wordt ondersteund door decoratieve kraagstenen.

Alle borstweringen tussen de vensterkozijnen op de gelijkvloerse verdieping zijn versierd met een tegeltableau waarvan oorspronkelijke kleurhelderheid verdwenen is. De vensters van de onderste bouwlaag (souterrain) zijn getralied.

Het oorspronkelijk pittoreske uitzicht van het kasteelgebouw werd enigszins afgevlakt, omdat heel wat dakkapellen, dakvensters, smeedijzeren ornamenten, zoals vorstkammen, schouw- en topstukbekroningen werden verwijderd tijdens de laatste restauratiewerken aan de bedaking omstreeks het einde van de jaren 1960.

Het op zichzelf staan van het oud en het nieuw woongedeelte komt ten volle tot uiting in de verschillende stijlinrichting van hun interieur. Daar waar de oudere oostvleugel wordt gekenmerkt door een zwaar gedecoreerde inrichting in neo-Vlaamserenaissance-stijl, wordt de nieuwere westvleugel gekenmerkt door een jongere en meer lichte aankleding in neoclassicistische stijl.

Het interieur in de oostelijke kasteelvleugel of 'Oud kasteel' in neo-Vlaamserenaissance-stijl

Het interieur van het oude kasteelgedeelte, dat met zijn hoektoren en diepgerichte woontoren in uiterlijke opbouw nog sterk refereert naar de gravure van Jacob Harrewijn uit 1694, werd in de periode tussen 1861 en 1880 aangepast in neo-Vlaamserenaissance-stijl aangevuld met neogotische elementen; wellicht naar ontwerp van Victor Durlet.

Het portiek van het 'Oud kasteel' geeft toegang tot een ruime inkomhal of voorkamer. Links bevindt zich de rijkelijke kamer of het Groot Salon. In de aslijn van de hoofdkom geeft een vleugeldeur toegang tot een rijkelijk ingerichte kamer of Office. Een deur in de rechterwand van de inkomhal geeft aansluiting met de hoektoren. De wenteltrap vormt de circulatie tot de twee verdiepingen met de diverse slaapkamers en eindigt op het niveau van de zolders onder het dak.

Het merkwaardig interieur in deze oostelijke vleugel is zwaar en overvloedig gedecoreerd. Het interieur is samengesteld uit oorspronkelijke elementen uit de vroegere kasteelinrichting, aangevuld met wellicht verzameld historisch materiaal uit de 17de en 18de eeuw en met nieuw geconcipeerde 19de-eeuwse interieurelementen naar de mode van die tijd. De gehele opzet doet sterk museaal of decorachtig aan. Baron Louis le Candele was immers een verwoed verzamelaar.

- inkomhal in de oostelijke voorbouw van het 'Oud kasteel' met goudlederbehangsel

De rijkelijke aankleding van deze voorkamer in een neo-Vlaamserenaissance-stijl oogt bijna overdadig. De muren worden grotendeels bedekt met het zware schrijnwerk van de lambriseringen en de omlijste vleugeldeuren in paneelwerk.

De muurwanden van deze voorkamer zijn volledig rondom bekleed met een kniehoge houten lambrisering, die verdeeld is in kunstig versierde panelen. De vormgeving van het zware paneelwerk met de indeling in vierkante verdiepte vlakken refereert naar de renaissancestijl. In de inkomhal zit een lambrisering met datering 1637.

De rondlopende lambrisering wordt doorbroken door de zware geprofileerde deuromlijstingen met bekronende hoge entablementen. De renaissance deurpanelen zijn verschillend decoratief uitgewerkt met geometrische vlakken, met kussenmotieven of werden centraal versierd met leeuwenkopjes of engelenhoofdjes. De verscheidene deuren behielden hun kunstig gesmeed hang- en sluitwerk van diverse vormgeving. De geprofileerde deuromlijstingen worden bekroond door een zwaar entablement van hout, dat versierd is met opgelegd of uitgesneden geometrisch snijwerk en geschraagd wordt door consooltjes in de vorm van dierenkopjes.

Het beplankt plafond wordt doorsneden door een zware moerbalk, rustend op een geprofileerd kraagsteen, die op haar beurt wordt ondersteund door een smalle geprofileerde pilaar in hout. Aan weerszijden van de pilaar bevinden zich twee vleugeldeuren, waarvan de linker verbinding maakt met het naastgelegen Grote Salon.

De tussenliggende muurwanden zijn ingedeeld door grote panelen ingevuld met rijkelijk versierd goudlederbehang, mogelijk te dateren in de 18de eeuw. Het behang bestaat grotendeels uit vellen of zogenaamde samsons (deels losgekomen of met shadebeeld) en is met goudkleurige bloemen- en rankenmotieven versierd.

De marmeren vloer is gelegd in een geometrisch patroon van wit en zwarte tegels.

In de as van de inkom zit een fraaie renaissanceceur die leidt naar een achterliggende kamer of de zogenaamde Office of werkruimte. In de rechter muurwand geeft een paneeldeur toegang tot de traptoren. En aan de linkerwand geeft een vleugeldeur in renaissancestijl toegang tot het Groot Salon.

- Groot Salon in neo-Vlaamserenaissance-stijl met goudlederbehangsel

In de linker muurwand van de inkomhal geeft een fraaie houten vleugeldeur toegang tot het zogenaamde Groot salon of een rijkelijk ingerichte woonkamer. De imponerende aankleding van het Groot Salon in neo-Vlaamserenaissance-stijl geeft aan de ruimte de allure van een 'Vlaamse kamer'.

De vleugels van de toegangsdeuren zijn ingedeeld met kunstig uitgesneden of opgelegd paneelwerk in renaissancestijl.

Alle muurwanden van de kamer zijn onderaan bekleed door kniehoge houten wandpanelen of lambriseringen.

Zware moer- en kinderbalken delen het plafond in. De balken steunen op een veelheid van geprofileerde en gebeeldhouwde consoles in steen, die versierd zijn met door koorden verbonden initialen of letters, uitgewerkt in de kleuren rood, blauw en goud. De houten balksloffen hebben eenzelfde motief. Het wapenschild (drie zwarte kaproenen of kappen) en de lijfspreuk van de familie le Candele zitten verwerkt in het plafond.

Aan de pleinzijde wordt de binnenmuur doorbroken door drie hoge lichtopeningen, die gevat zijn in verdiepte vensterkasten. De kruisvensters zijn ingevuld met ongekleurd glas

Beschermingsdossier: Gravenkasteel van Humbeek, met voormalige stoeterij en nabijge parkaanleg, monument

in lood met centraal een medaillon. Gotische binnenluiken met bewaard ijzeren hang- en sluitwerk sluiten de ramen af.

De herlegde parketvloer vertoont een patroon van vierkanten, opgevuld met geometrische vlakken.

In de as van de toegangsdeur staat aan de korte muurzijde een renaissancehaard. De rechte schouw balk begrenst een geprofileerde fries, die ingevuld is met rechthoekige gedecoreerde paneeltjes en ondersteund wordt door consoltjes in de vorm van leeuwenkopjes en in de vorm van engelenhoofdjes. De haardwangen zijn bedekt met faiencetegels met driekleurig geometrisch motief en worden zijdelings geflankeerd door voluutvormige geblokte zuilen van zwarte marmer, versierd met diamantknoppen.

Blikvanger in het salon is de houten betimmering, die de muren indeelt in grote vlakken opgevuld met decoratief goudlederbehang.

Dit goudlederbehangsel valt te dateren in de periode 1760-1785, geproduceerd in de Nederlanden.

In de inventaris van het 17de- en 18de-eeuwse goudleder in Vlaanderen opgemaakt in 1992 omschrijven de auteurs het behangsel als volgt:⁴⁴ *“brede kamerhoge panelen met beschildering van in parallelle golven stijgende spitsovaal-banden met naturalistische bloemen, tegen een gouden fond. Tussen de ramen een behangsel met verticale banden met een tweede patroon: rijk gekleurde beschildering van bladranken met vele bloemen tegen een gouden fond.”*

In de glas-in-loodramen van het Groot Salon zitten diverse gebrandschilderde medaillons met religieuze voorstelling van heiligen:

De voorstellingen op de kleine medaillons zijn door de jaren heen verbleekt of beschadigd. Volgens auteur H. Spinnael zouden deze medaillons mogelijk afkomstig zijn uit de vroegere huiskapel.⁴⁵

De volgende glasmedaillons in het kasteel van Humbeek worden vermeld in het repertorium van de glasschilderkunst in België opgemaakt door J. Helbig:

- de biddende geestelijke en Sint-Jacob (16de-eeuw);
- Sint-Gislenus (17de eeuw);
- Sint-Hieronymus (16de eeuw);
- De Goede Herder (gesigneerd Jan Geerts, gedateerd 1627);
- Moses met de Tafels van de Wet (17de-eeuw).

- Office of achterliggende rijkelijke werkruimte met panelen in de lambrisering

In de aslijn van de hoofdkom zit een houten vleugel deur in renaissancestijl met geprofileerde omlijsting en kort entablement versierd met leeuwenkopjes.

Het hoge plafond wordt door zware moer- en kinderbalken opgedeeld. De vierkante cassetten in het plafond zijn versierd met houten profielen in verschillende vormgeving. De balken steunen op gelijkaardige beeldhouwde consoles als in het groot salon. De vloer bestaat uit een brede eiken beplanking.

In de oostelijke muurwand van het Office staat een stijlvolle, laatgotische haard met gesloten haardmond. De fraai beeldhouwde houten schouw balk is over de lengte bekleed met een paneel met de voorstelling van de 'Aanbidding der Wijzen'. De schouw balk wordt gedragen door geprofileerde S-vormige smalle zuiltjes met bekronende vaasversiering in witsteen. De in hout omkaderde schouwboezem wordt doorbroken door drie spitsboogvormige nissen die eindigen in een houten haardgewelf.

⁴⁴ BERGMANS, A. en KOLDEWEIJ E. 1992: Inventaris van het 17de- en 18de-eeuwse goudleder in Vlaanderen in *Monumenten en Landschappen*, 11.6, Brugge, 33-46.

⁴⁵ SPINNAEL H. 1957: *Humbeek vroeger en nu*, Kapelle-op-den-Bos, Sint-Theresiacollege, 34-49.

Beschermingsdossier: Gravenkasteel van Humbeek, met voormalige stoeterij en nabije parkaanleg, monument

De muurwanden zijn bovenaan bekleed met houten planken in rood geschilderd en in sjabloon versierd met wijnranken, dieren- en plantenmotieven in goudkleur. Op de houten friezen van de hoge lambriseringen staat in zwarte letters een inscriptie geschilderd "*Conditum Anno Domini MCCC et Restauratum Anno Domini MDCCCLXVII*".⁴⁶

In de (kniehoge) houten lambriseringen van de noordelijke en zuidelijke muurwand zijn telkens drie panelen met mooie vellen goudlederbehangsel geplaatst. Zij vertonen mooie handgeschilderde taferelen met bloemenmotieven.

- traptoren of hoektoren

Aan de linker muurzijde van de inkomhal geeft een houten renaissancedeur toegang tot de traptoren met bewaarde 17de-eeuwse wenteltrap, die de verdiepingen op ongelijke niveauverdeling verbindt. De houten wenteltrap met gesloten traptreden wentelt langs een bepleisterde muur versierd met pseudovoegen, met onderaan een rood geschilderd muurgedeelte, waarin de namen van alle vroegere kasteelheren in zwarte neogotische letters zijn geschilderd.

Op de niveaus worden de ronde buitenmuren telkens doorbroken door een kleine rechthoekig vensteropening, ingevuld met een glas-in-loodraam met centraal een medaillon met een gebrandschilderde voorstelling van wapenschilden of van religieuze of dagelijkse taferelen. Een 17de-eeuws glasmedaillon met wapenschild geeft de afbeelding weer van een wolf onder een geometrische omgekeerde parelkroon.⁴⁷ De onderdorpels in de diepe vensternissen zijn bekleed met Delftse blauwwitte tegeltjes.

De wenteltrap wordt op het zolderniveau beëindigd door een houten balustrade van gedraaide spijlen en afgeboord met een trappaal met bolmotief. De spitsvormige torenbekapping is bewaard achter het bepleisterde plafond (beschadigd), maar is niet toegankelijk.

- overloop op de eerste verdieping

De traptoren geeft via een houten paneeldeur op de eerste verdieping uit op een vierkante ruimte binnen het diephuisvolume. Deze overloop zit binnen het diepvolume van het 'Oud kasteel' en correspondeert met de onderliggende inkomhal of voorkamer op het gelijkvloers niveau. De vloer bestaat uit een houten beplanking. De dwarsbalken in het plafond zijn bepleisterd en beschilderd. De kraagstenen hebben eenzelfde gekleurde voorstelling van een wapenschild met sierlijke verbonden initialen, zoals in de voorname kamers op de benedenverdieping.

De noordelijke muurwand is met behang bekleed en wordt versierd door een ingemetst, rechthoekig Delfts witblauw tegeltableau, met een voorstelling van een kasteel en een vloot van schepen.

Een venster in de voorgevel is ingevuld met een ongekleurd glasraam met metalen roedeverdeling en kijkt uit op het terras van de portiek.

In de rechter muurwand zitten twee naast elkaar zittende deuren die de toegang vormen naar een lichtverhoogd vloerniveau binnen het bouwvolume met lijstgevel van het 'Oud kasteel'. De linker deur leidt naar twee achter elkaar gelegen voorname slaapkamers (in enfilade). De tweede deur is blind.

In de as van de voorgevel loopt een gang die verbinding maakt met een derde ruimte of zoldering.

⁴⁶ Vrij vertaald; '*Gebouwd in 1300 en hersteld in 1867*'.

⁴⁷ De glasmedaillons in het kasteel van Humbeek worden vermeld in het repertorium van de glasschilderkunst in België van auteur J. Helbig. In dit overzichtswerk wordt daarbij verwezen naar de fotocollectie van het Koninklijk Instituut van het Kunstpatrimonium te Brussel.

Beschermingsdossier: Gravenkasteel van Humbeek, met voormalige stoeterij en nabije parkaanleg, monument

- 'kamer van de Generaal' op de eerste verdieping met goudlederbehangsel

Aan de linkerzijde van de overloop geeft een kleine houten steektrap van vier treden toegang tot een iets hoger vloerniveau. Een smalle doorloop leidt naar de ruime achterliggende kamer of de zogenaamde 'slaapkamer van de generaal'. De kamer correspondeert met het linker bouwdeel met lijstgevel van het 'Oud kasteel'.

De kruisvensters aan de voorgevel zijn ingevuld met ongekleurd glas in lood. De gotische binnenluiken behielden hun oorspronkelijke smeedijzeren hengsels.

Het bepleisterd en geschilderd, maar verder onversierd plafond is verdiept uitgewerkt met brede kooflijsten. De dwarsbalken zijn bepleisterd en beschilderd. Onder de verweerde vloerbedekking zit een plankenvloer.

Centraal in de westelijke muurwand staat een mooi uitgewerkte laatgotische haard met zware houten schouw balk verrijkt met fijn opgelegd en gekleurd snijwerk en versierd met leeuwenkopjes. De schouw mantel wordt gedragen door twee witstenen figuren van een jonkvrouw en jonkman. De opvallende schouwboezem is volledig bekleed met een houten paneelkast ingedeeld in kleine rechthoekige houten spiegels opgevuld met decoratief snijwerk.

Alle muurwanden van de kamer zijn behangen met vellen of "samsons" van goudlederbehangsel. Onderaan is de muur ingedeeld met een omlijste lambrisering ingedeeld in vierkante panelen, die eveneens zijn opgevuld met vellen goudlederbehangsel.

De vellen goudleder zijn te dateren in de periode 1630-1650 en zijn vervaardigd in de Nederlanden.

In de inventaris van het 17de- en 18de-eeuwse goudleder in Vlaanderen opgemaakt in 1992 omschrijven de auteurs het behangsel als volgt:⁴⁸

"Rechthoekige vellen (74x56,5cm) met een voorstelling in reliëf binnen een spitsovaal een aan een lint afhangende tros vruchten met aan weerszijden een vogel. Hier omheen vele bloemen, waartussen nog een vlinder en een tor. Gouden ornamenten, groen en rood gelazuurd, tegen een parelgrijze fond.

Aan de bovenzijde afgezet met een boord (ca.23,5x56,5cm) in eenzelfde beschildering met hierop een festoen van vruchten, hangend aan een band, en omringd door enkele vlinders en vogels."

In de noordelijke hoek werd een ander type goudleder geplaatst met een symmetrisch motief van een kandelaar (a candelieri).⁴⁹

In de oostelijke muurwand zit nog authentiek behangpapier achter het goudlederbehangsel.

- 'Slaapkamer van Tante Jeanne' op de eerste verdieping met rood imitatiegoudlederbehangsel

De rechter steektrap op de overloop geeft toegang tot een achterliggende zoldering. Ook hier zijn de muurwanden volledig bekleed met een behangsel. In deze kamer lijkt geen goudlederbehangsel aanwezig te zijn. Wel hangt er imitatiegoudleder in kleuren van goud op rode achtergrond. In de noordwand zit nog authentiek behangpapier achter dit imitatiegoudleder.

Onderaan zijn de muurwanden bekleed met een houten lambrisering ingedeeld in verdiepte rechthoekige panelen met decoratief versierd lijstwerk. Het plafond is vlak bepleisterd en

⁴⁸ BERGMANS, A. en KOLDEWEIJ E. 1992: Inventaris van het 17de- en 18de-eeuwse goudleder in Vlaanderen in *Monumenten en Landschappen*, 11.6, Brugge, 33-46.

⁴⁹ Monumentenwacht Vlaams-Brabant, Interieurinspectie, Gravenkasteel Humbeek – kasteel, 22472/2018/I. Auteur: Deknopper A.

Beschermingsdossier: Gravenkasteel van Humbeek, met voormalige stoeterij en nabije parkaanleg, monument

wordt enkel versierd met een omlijsting in fijn stucwerk. De kruisramen zijn beluikt en zijn ingevuld met glas in lood.

Centraal staat een open haard met bakstenen stookplaats met aan weerszijden gemetselde wangen bekleed met faiencetegels met driekleurig geometrisch motief. De brede schouwmantel en schouwbalk zijn rechtlijnig uitgewerkt in hout en zijn versierd met decoratieve kleine panelen in hout en in metaal. Op de hoeken van de schouwbalk zijn leeuwenkopjes ingewerkt. Het geheel wordt bekroond door een hoge spiegel.

Een deurtje, verborgen achter het behang in de noordelijke muurwand, geeft toegang tot een smalle dienstruimte of mogelijke slaapkamer voor dienstpersoneel. Bouwsporen in de muren wijzen erop dat deze ruimte geprangd zit tussen de buitenmuur van het oude kasteel en van de huidige achtergevel, ten gevolge van een 19de-eeuwse uitbreiding van de achtergevel. Hier zit achter een muurwand ook nog een restant van een oude spiltrap, mogelijk 17de-eeuws.

- 'Slaapkamer in Tour Premier' op eerste verdieping met goudlederbehangsel

Deze slaapkamer bevindt zich op de eerste verdieping in de noordoostelijke hoek van de zogenaamde woontoren of donjon. De kamer wordt afgesloten door een paneeldeur in renaissancestijl. Twee lichtopeningen, ingevuld met ramen verdeeld door kleine metalen roeden, kijken uit ten noorden op het park en ten oosten in de richting van de dreef naar het Sas.

Een blikvanger in de kamer vormt de laatgotische open haard met brede, houten schoorsteenbalk gedragen door twee witstenen figuren (een adellijk echtpaar) en bekroond door een gedecoreerde rechthoekige schouwsteenmantel met centraal een schilderij van een mannelijk historisch figuur of voorouder. Het schilderij wordt omkaderd door een brede houten omlijsting versierd met kleurrijke bloemenmotieven.

Het plafond wordt ingedeeld door een zichtbare, maar niet-constructieve balkenlaag in hout, waarbij de kraagstenen versierd zijn met aan elkaar verbonden letters of initialen in de kleuren rood, blauw en goud. De vloer bestaat uit brede houten planken.

De slaapkamer is bekleed met een goudlederbehangsel, die te dateren valt in de periode 1640-1670, vervaardigd in de Nederlanden.

In de inventaris van het 17de- en 18de-eeuwse goudleder in Vlaanderen opgemaakt in 1992 omschrijven de auteurs het behangsel als volgt:⁵⁰

"Rechthoekige vellen (77x61cm) met een voorstelling in reliëf: drie blote cupido's te midden van blad- en wijnranken, waar tussenin een bessen etende vogel: onder dit alles twee halve guirlandes, opgebouwd uit vruchten en bloemen. Al deze decoraties in een zeer uitvoerige en rijke beschildering tegen een felblauwe fond."

In de kamer ligt een enorme collectie losse vellen goudlederbehang van diverse motieven en ook nog een koffer met vellen, stroken en fragmenten van allerlei formaat. Er liggen eveneens losse houten briefpanelen.

- bibliotheek op de tweede verdieping met kleine stroken goudlederbehangsel

De torentrap leidt verder naar de tweede verdieping. Een renaissance deur geeft toegang tot een bibliotheekkamer, die weinig rijkelijk is aangekleed. De muurwanden worden bijna volledig in beslag genomen door boekenrekken. Het beschilderde en bepleisterde plafond is verdiept uitgewerkt met brede kooflijsten. De dwarsbalken zijn bepleisterd en beschilderd. De vloer bestaat uit een bewaarde houten beplanking.

Op de noordelijke muurwand bleven slechts twee kleinere stroken goudlederbehangsel rondom de deur bewaard. Rechts van de deur op de oostelijke muur bleven nog enkele

⁵⁰ BERGMANS, A. en KOLDEWEIJ E. 1992: Inventaris van het 17de- en 18de-eeuwse goudleder in Vlaanderen in *Monumenten en Landschappen*, 11.6, Brugge, 33-46.

Beschermingsdossier: Gravenkasteel van Humbeek, met voormalige stoeterij en nabije parkaanleg, monument

stroken bewaard. Op deze oostelijke muur zijn ook graffiti bewaard gebleven van vroegere bewoners en bezoekers. De zuidelijke wand heeft vermoedelijk twee motieven goudleder.

- 'Groene slaapkamer' op de tweede verdieping met goudlederbehangsel

De muurwanden worden door houten lijsten of frames verdeeld, ze zijn onderaan bekleed met een houten lambrisering van versierde panelen.

Het plafond wordt door dwarsbalken in grote vlakken ingedeeld. Plafond en balken zijn bepleisterd en beschilderd en versierd met fijn gestucte lijsten.

De westelijke en zuidelijke muurwand zijn met houtlijsten ingedeeld in rechthoekige vlakken, die ingevuld zijn met overblijfsels van goudlederbehangsel. Grote delen van het goudlederbehangsel ontbreken of werden ernstig beschadigd. Enkel de onderste vellen zijn min of meer goed bewaard gebleven. De behangsels zijn onder meer versierd met samengestelde bloementrossen en groene acanthusbladmotieven.

De traptoren geeft via een decoratief uitgewerkte renaissanceceur toegang tot een korte overloop op de derde verdieping. Het niveau komt overeen met het niet-gecementeerde gedeelte van de woontoren.

- kamer aan de voorzijde van de derde verdieping

Aan de voorzijde (pleinzijde) ligt een ruime kamer, wellicht een vroegere slaapkamer. De zware renaissanceceur heeft centraal een kruismotief gemaakt uit houten lijstjes, dat wordt ingevuld door een gevleugeld engelenhoofdje.

De kamer wordt belicht door een hoog kruisvenster ingevuld met glas in lood en afgesloten door binnenluiken met bewaarde sierhengsels. Het houten plafond bestaat uit moer- en kinderbalken, maar is verder onversierd. De vloer bestaat uit brede houten planken. De tussenliggende wanden zijn momenteel kaal of gestript, en zijn niet langer ingevuld door een behangsel. Een kniehoge houten lambrisering loopt de kamer rond en is ingedeeld in omliggende rechthoekige spiegelpanelen.

In de afgeschuinde noordwestelijke hoek van de kamer staat een open haard met bakstenen stookplaats, opgebouwd met rode en zwarte bakstenen. De schouwmantel bestaat uit geprofileerde witstenen zuiltjes, die bovenaan bekroond zijn met een hoofdje van een schreeuwende dame en van een schreeuwende heer. De decoratieve houten schouw balk is over de lengte bekleed met een uitgewerkt houten paneel, versierd met gekrulde ranken en met centraal een voorstelling van spelende putti. De haard zit volledig ingewerkt in een sober versierde houten kast met op de boezem vleugeldeurtjes.

De haard wordt rechts geflankeerd door een renaissanceceur, die toegang geeft tot een achterliggende functionele doorgangsruiimte.

Een smalle tussengang, die loopt langsheen de oostelijke zijgevel, geeft uit op een tweede slaapkamer. Deze gang wordt belicht door een beluikt kruisvenster, ingevuld met glas-in lood beglazing en zittend in diepe vensternissen. De muren zijn bekleed met een houten (kniehoge) lambrisering, ingedeeld in versierde panelen. Het plafond bestaat uit een onversierde balkenlaag.

- kamer aan de achterzijde op de derde verdieping

De noordoostzijde van de woontoren wordt ingenomen door een tweede slaapkamer met een bijna gelijkaardige aankleding. De kamer ligt op een hoger vloerniveau (van twee treden).

De ruimte wordt aan de oostwand belicht door twee kloostervenster en in de noordwand door een kruisvenster. Alle ramen zijn ingevuld met een glas in lood en worden afgesloten door binnenluiken met bewaarde sierhengsels.

Het houten plafond bestaat eveneens uit moer- en kinderbalken, maar is verder onversierd. De vloer bestaat uit brede houten planken. De tussenliggende wanden zijn momenteel kaal

Beschermingsdossier: Gravenkasteel van Humbeek, met voormalige stoeterij en nabije parkaanleg, monument

of gestript. Een kniehoge houten lambrisering loopt de kamer rond en is ingedeeld in omlijste rechthoekige panelen.

Tussen de twee kloostervensters in staat binnen een afgeschuinde hoekvorm een open haard met bakstenen stookplaats, opgebouwd met rode en zwarte bakstenen. De schouwmantel bestaat uit geprofileerde witstenen zuiltjes, die bovenaan bekroond zijn met een hoofdje van een oudere dame en een oudere heer. De gebeeldhouwde houten schouwbalk is over de lengte bekleed met een houten paneel. Het is decoratief versierd met gekrulde ranken en met centraal een voorstelling van spelende putti. De haard zit volledig ingewerkt in een sober versierde houten kast met op de boezem vleugeldeurtjes. Op de boezem zit een ovaalvormig faience paneeltje in blauwwitte kleur met een ludieke figuratieve voorstelling.

- zolderingen in het 'Oud kasteel'

De balkenstructuren en de ingewikkelde kapconstructies met houtbeschoot van de hoektoren en van de gecombineerde zadel- en schilddaken zijn bewaard. De houten zoldervloeren en de oorspronkelijke houten dakkapellen zijn nog bewaard. Van de kleine dakvenstertjes werd het merendeel niet meer terug aangebracht tijdens een meer recente restauratie van de dakbedekking.

De zolders werden niet gebruikt als onderkomen voor het dienstpersoneel.

- kelderniveau of souterrain in het 'Oud kasteel'

In de hoektoren is de toegang tot de kelder gedicht. Het souterrain is enkel bereikbaar via een bewaarde metalen toegangsdeur met siernagels onder de bogengalerij van de voorgevel. In de linker voorzijde van het souterrain tonen sporen van een open haard met een behouden geprofileerde schouwvang in gotische stijl op de vroegere aanwezigheid van een oudere bediendenkeuken.

Het kelderniveau is onderverdeeld in diverse compartimenten deels onder tongewelf voor de oudste gedeelten aan de achterzijde en deels onder troggewelven tussen metalen I-profielen aan de voorzijde.

In de ruimte onder het Grote Salon werd het kelderplafond verstevigd met betonnen platen (met ingewerkte vloerverwarming), naar aanleiding van de restauratie van het verzakte parket in het salon.

De keldervloeren bestaan nog deels uit vloertjes van tegels, natuursteen of baksteen. Een gedeelte is uitgewerkt met een mooie mozaïekvloer met een windrichtingmotief. De kelderramen zijn met diefijzers beveiligd.

Het interieur in de westelijke kasteelvleugel of 'Nieuw kasteel'

De vroegere inkomhal van de westvleugel is niet meer aanwezig. De hal was merkwaardig overdekt met moer- en kinderbalken steunend op schouderstukken, die uitgewerkt waren als barokke saterfiguren in hout, zoals nog werd vastgelegd op een oude foto gedateerd 1945 uit het beeldarchief van het KIK.

De ruime inkomhal met traphal werd kort na of kort vóór de Tweede Wereldoorlog ingericht in een meer neoclassicistisch uitzicht. De bepleistering en beschildering van muren en plafond is sober gehouden. De muurwanden zijn rondom bekleed met een (kniehoge) lambrisering ingedeeld in breed omlijste, vierkante panelen. Het parket is in visgraatverband gelegd.

De inkomhal eindigt op een traphal, die gelegen is binnen de volume-uitbreiding van 1904. De bewaarde houten bordestrap vat aan met een sierlijke steektrap en vormt op het tussenverdiep een bordes, dat verlicht wordt door een groot rondbogig raam. Het is een vervanging van een vroeger glas-in-loodvenster met de familiewapens van le Candeledunden, dat beschadigd werd tijdens de Tweede Wereldoorlog en slechts fragmentair werd bewaard. De balustrade is uitgewerkt met fijn ijzeren ajourwerk in grote krul- en

Beschermingsdossier: Gravenkasteel van Humbeek, met voormalige stoeterij en nabije parkaanleg, monument

voluutvormige motieven. De balkvormige houten trappaal is versierd met een leeuwenkopje en wordt bekroond door een vaasornament.

De linker muurwand van de inkomhal wordt aan de voor- en achterzijde doorbroken door zwaar omlijste vleugeldeuren in houtkleur en samengesteld uit decoratieve verdiepte panelen. De vleugeldeuren worden bekroond door een breed, geprofileerd entablement. De deuren geven in de linkerzijde van het dubbelhuis toegang tot één groot salon of woonruimte, die de volledige diepte inneemt van de beide bouwvolumes. De kamer is sober uitgewerkt met typerende neoclassicistische elementen, zoals het plafond met stucwerk in een ovaalvormig motief, het parket in visgraatverband, een sobere schouw met schouwmantel in marmer en in accoladevorm.

Aan de overzijde in de rechter muurwand geeft een gelijkaardige omlijste vleugeldeur toegang tot een ruime ontvangstkamer. De opgefriste kamer is sober uitgewerkt met decoratieve elementen, zoals de bepleisterde dwarse balkenlaag van het met stucwerk omlijste plafond en het parket in visgraatverband. De blikvanger in de kamer is een restant van een laatgotische schouwmantel. De haard is in rondboogvorm gemetseld in rode en zwarte bakstenen en wordt begrensd door een brede en geknikte houten schouwbalk, geprofileerd met geometrische bloemen en versierd met dierenkopjes. De bepleisterde schouwboezem is met fijn stucwerk versierd met een tafereel van muziekinstrumenten. Een gelijkaardig tafereel van stucwerk is te vinden op de muurwand tussen de venteropeningen.

De privéruimten op de bovenliggende verdieping werden opgefrist en gemoderniseerd.

De zolderingen van de tweeledige westvleugel behielden grotendeels hun kapconstructie, deels met jongere spanten aangevuld. De zolderconstructie van het bouwvolume aan de achterzijde is van jongere datum (1903). De zoldervloeren bestaan nog gedeeltelijk uit houten planken. De vloer van de zoldering aan de voorzijde is in beton.

De kelderruimten waren vroeger in gebruik als werk- en verblijfruimten voor het personeel. De kelders zijn overwegend overwelfd met gekalkte, bakstenen troggewelfjes tussen metalen I-profielen, aan de kant van het binnenplein vervangen door vlakke betongewelven. De ruimten zijn gecompartmenteerd door tussenmuren, die doorbroken zijn door beglaasde vleugeldeuren, sommige in panelen in houtkleur andere in een eenvoudige neoclassicistische vormgeving.

1.3.5. laboratorium of gastenkwartier (oostelijk bijgebouw)

Het bijgebouw klimt vermoedelijk op tot het begin van de 18de eeuw, wanneer de Villaretkaart (1745) dit oostelijk bijgebouw al intekent.

Een oude foto van de toestand van 1861, kort voor de restauratiecampagne, toont het vroegere atelier of laboratorium, later bestemd als gastenkwartier en nu in gebruik als woning.⁵¹ Het beeld toont een 18de-eeuws bepleisterd en beschilderd breed dubbelhuis van vijf traveeën en twee bouwlagen onder een schilddak. De gevel werd doorbroken door deur- en kruisvensteromlijstingen in kalkzandsteen. De linker travee bevatte een inkomdeur. In de centrale as van de gevel zat een getrapte dakkapel.

Het dienstgebouw wordt aangepast in neotraditionele stijl tussen 1861 en 1867, waarschijnlijk naar ontwerp van Victor Durlot. In 1880 wordt het gebouw aan de noordelijke en zuidelijke zijgevel uitgebreid met een klein volume volgens de mutatieschets. Vermoedelijk verkreeg het gebouw toen al zijn huidige volume en zijn

⁵¹ Foto in het werk van DAELEMANS F. 1996: *Het kasteel van Humbeek. Inleidende nota's*, Humbeek, 16.

Beschermingsdossier: Gravenkasteel van Humbeek, met voormalige stoeterij en nabije parkaanleg, monument

vormgeving, zoals we het vandaag kennen. In 1883 wordt het gebouw kadastraal geregistreerd als huis.

Tijdens een recentere restauratie, wellicht nog op het einde van de 20ste eeuw, werd het traditionele karakter afgezwakt door het niet opnieuw aanbrengen van de gecementeerde muurbanden op de vernieuwde bakstenen voorgevel. Het houten schrijnwerk van de inkomdeur en de vensters in het middenrisaliet werd gedeeltelijk vernieuwd. Niet alle smeedijzeren bekroningen op het dak werden teruggeplaatst.

Het huidig uitzicht betreft een breedgericht dubbelhuis van vijf traveeën breed en twee bouwlagen hoog onder een overkragend, licht geknikt schilddak onder leien, met een omlopende houten kroonlijst op voluutvormige modillons met dropmotief. De baksteenbouw wordt verlevendigd door het contrasterend gebruik van kalkzandsteen, hardsteen, cementering en door het veelvuldig gebruik van smeedijzeren ornamenten. Sterk verticaal gelede lijstgevel door de smalle verdiepte venstertraveeën en door een centraal hoger opgetrokken deurtravee in een opvallend risaliet, uitlopend op een slanke hoge trapgevel, die geflankeerd wordt door een overhoekse pijler op een natuurstenen console en bekroond door een overhoekse topstuk.

Het middenrisaliet wordt voorafgegaan door een hardstenen portiek op zuilen op vierkante plattegrond bekroond door een smeedijzeren balustrade, waarboven achtereenvolgens een verdiept deurvenster en een verdiept rondboogvenster bevat in een rondboognis. De hoge en omlijste kruiskozijsen zijn verticaal met elkaar verbonden ofwel door een stenen borstwering versierd met een driepas ofwel door een smeedijzeren borstwering. In de midden partij is het schrijnwerk van de vensters en deuren vernieuwd.

In het verlengde van de tweede en vierde travee zitten twee dakkapellen met halfronde gevelbekroning op schouderstukken en met topstuk. Smeedijzeren ornamenten verfraaien de dakkapellen, de nok en de schouw. De hoge zijgevels behielden de gecementeerde muurbanden. In de noordelijke zijgevel zitten nog hoekblokken en zijn de steigergaten behouden. De oude ramen hebben een metalen roedeverdeling.

De rechter of zuidelijke zijgevel is doorbroken door twee eigentijdse terrasvensters, die uitkijk geven op een door hagen afgesloten privétuin.

Het hoofdgebouw wordt aan drie zijden omringd door een éénlaagse aanbouw onder een doorlopend hoog lessenaarsdak met sterk afhellend beloop. Aan de rechterzijde en de linkerzijde van de voorgevel wordt het korte, afgeschuinde dakstuk doorbroken door een dakvenster onder een kleine tuitgevel met rondboogvormig laadvenster. De voorgevel van de linker aanbouw is later ingevuld met een rechthoekige poort (nu garagepoort). De rechter aanbouw is ingevuld met een bolkozijn tussen een houten rondboogdeur met zandstenen imposten en sluitsteen en rechts een smalle plankendeur onder latei.

De éénlaagse achtergevel van het oostelijk bijgebouw vat aan op een afgeschuinde sokkel in kalkzandsteen. De lange gevel wordt geritmeerd door negen pseudoschietgaten, waarboven evenveel smalle vensters in een kalkzandstenen omlijsting met bolmotief ter hoogte van de muurbanden. De leien bedaking wordt doorbroken door drie dakvensters met halfronde bekroning op schouderstukken en met drieledig overhoekse topstuk en rondboogvensters.

Onder de dakoverstekes zitten omlopende houten kroonlijsten op voluutvormige modillons met dropmotief. In de noordelijke zijgevel en in de achtergevel zitten steigergaten.

interieur van het oostelijk bijgebouw

Het oostelijk dienstgebouw vormt vandaag een aparte woonentiteit met tuin afgesloten door een haag en een tuinmuur.

Het uitwendig voorkomen in zijn typologie als bijgebouw of aanhorigheid bij een kasteel is duidelijk herkenbaar. Het interieur is gemoderniseerd. De oorspronkelijke aankleding is slechts fragmentair bewaard in de verschillende ruimten.

Beschermingsdossier: Gravenkasteel van Humbeek, met voormalige stoeterij en nabijgeparkaanleg, monument

In de noordelijke zijgevel van de lage aanbouw zit een licht verhoogd keldergat met stenen steektrap, die toegang geeft tot kelderruimten. De onderkeldering is verdeeld in diverse compartimenten. De onderkeldering is gelegen aan de kant van de omgrachting. Eén compartiment is overwelfd door een tongewelf en de andere compartimenten door een vlak betongewelf. De zolderverdieping in het hoofdvolume behield het dakgebinte. Tijdens een recente restauratie werden enkele nieuwe spanten toegevoegd ter ondersteuning. De zolderverdieping van de omlopende éénlaagse aanbouw heeft een jonger dakgebinte.

1.3.6. Koetshuis met paardenstallen (westelijk bijgebouw)

Aan de overzijde van het ereplein ligt een groot bouwvolume in neotraditionele stijl, vermoedelijk ontworpen door Victor Durllet. Het westelijk bijgebouw verkreeg zijn huidige vorm in 1903, nadat het al eerder was verbouwd rond 1880. Het gedeelte van de oranjerie en de rijsschool werden wegens schade gesloopt na de Tweede Wereldoorlog. De bouwsporen zijn nog zichtbaar op de zuidelijke zijgevel. Het gedeelte van de vroegere paardenstallen en het koetshuis bleven bestaan.

Het betreft een breed bakstenen volume van twee bouwlagen op een arduinen plint onder een vernieuwd leien schilddak, centraal voorzien van een dakvenster onder overkragend, gecombineerd zadel- en tentdak. Aan de voor- en achterzijde bevinden zich enkele dakvlakvensters.

De lange lijstgevel wordt aan de pleinzijde geflankeerd door twee grote achthoekige torens onder een geknikt achthoekige leien spits met ijzeren bekroning. De lijstgevel telt vijf traveeën met een verhoogde middentravee, die uitloopt op een pseudotrapgevel met rondboogvenster.

De gevel is op het gelijkvloerse niveau ingedeeld door vijf getoogde en omlijste poorten en op de eerste verdieping met licht getoogde, soms gekoppelde vensters in een rechthoekige omlijsting. De sierlijke smeedijzeren en beglaasde luifel is verdwenen. De bakstenen gevels met knipvoeg zijn kenmerkend versierd met gecementeerde muurbanden, cartouches, venster- en deuroplijstingen. De noordelijke zijgevel wordt gekenmerkt door een poorttravee onder pseudo-trapgeveltje met rondboogvormige laadvenster.

De achtergevel is geopend in vier traveeën, waarvan de eerste en de derde is uitgewerkt als trapgevel; doorbroken door licht getoogde gekoppelde vensters in een rechthoekige omlijsting.

De voorgevel wordt afgelijnd door een houten omlopende kroonlijst op modillons met dropmotief. Het houten schrijnwerk is bewaard.

Tegen de noordelijke zijgevel werd achteruitwijkend een lager koetshuis aangebouwd omstreeks 1880. Het betreft een bakstenen rechthoekig volume van twee traveeën breed en één bouwlaag hoog onder een zwart tichelen zadeldak op houten korbelen en afgewerkt met lobvormige windborden aan de noordelijke zijpuntgevel. De gevel wordt doorbroken door twee getoogde poorten met behouden houtwerk. Op de sluitstenen van de poorten staat het wapenschild van de familie le Candele. In de zijgevel zit een rondboogvenster met jonger schrijnwerk. Witte natuursteen is decoratief gebruikt voor de plint, muurbanden, boog- en sluitstenen en gesinterde baksteen voor de muurbanden en begrenzing van de fries. De noordelijke gevel van het koetshuis heeft speciaal voegwerk van grijs en wit, dat verwerkt is tot een geruit motief.

Een bakstenen bestrating begrenst de voorgevel, waarin een oude bakstenen waterput zit.

interieur van het westelijk bijgebouw

Het westelijk bijgebouw of aanhorigheid is vandaag ingedeeld in twee aparte bouwdelen gescheiden door een afgesloten binnenmuur.

Het linker (zuidelijk) gedeelte van drie poorttraveeën breed vormt vandaag een aparte woonentiteit met aanpalende tuin, afgesloten met een haag en een tuinmuurgedeelte. De interieuraankleding van de leefruimten werd aangepast en gemoderniseerd.

Beschermingsdossier: Gravenkasteel van Humbeek, met voormalige stoeterij en nabije parkaanleg, monument

De rechter (noordelijk) bouwvolumes behielden hun kenmerkend voorkomen als stalvleugel en koetshuis. De ruimte achter de tweede poort is ingenomen door een aantal bewaarde paardenboxen. De driezijdige boxen zijn samengesteld uit houten panelen met bovenaan een spijlenhek tussen achthoekige ijzeren kolommen, bekroond met bolmotief. De vloer is gelegd in baksteen. De muurwand achteraan wordt doorbroken door onder meer een bolkozijn, een rechthoekig raam met glas-in-loodvulling, én door een rechthoekig raam ingevuld met fragmentair bewaard gekleurd glas-in-lood in geometrisch patroon, aan de buitenzijde beschermd door een plexiglas.

Een opmerkelijk en waardevol erfgoedelement is het bewaard plafond in bakstenen troggewelven tussen metalen I-profielen. De bakstenen gewelven met knipvoegen zijn deskundig gerestaureerd.

De ruime zolderverdieping heeft een behouden dakconstructie met dakbeschoot. Het ingewikkeld gebinte van de achthoekige torenspitsen is nog aanwezig. Het westelijk bijgebouw is niet onderkelderd.

1.3.7. Lustpaviljoen

In de zuidoostelijke hoek van de ringgracht staat een klein lustpaviljoen of kapelletje. Het is bereikbaar via een smalle houten brug op houten palen en heeft een eenvoudige ijzeren reling. Het kleine paviljoen heeft een 18de-eeuws voorkomen, maar werd in de 19de eeuw aangepast in neotraditionele stijl.

Het betreft een verankerde bakstenen constructie op een vierkante plattegrond, gebouwd op een oudere kalkzandstenen onderbouw. Het leien gebogen tentdak wordt getooid door een piron en wordt doorbroken door een 19de-eeuws dakvenster onder overkragend gecombineerd zadel- en tentdakje. De gevelzijden zijn geopend met getoogde vensters afgewerkt met gedeeltelijke hoekblokken, schiet- en steigergaten in stenen omlijstingen. Een kleine rondbogige deur met kalkzandstenen dagkanten, imposten, sluitsteen en druiplijst geeft toegang tot het paviljoentje. Het betreft een aan de buitenzijde een witgeschilderde, opgeklampte vleugel deur met uitgewerkte makelaar met loofwerkmotieven.

Het interieur van het lustpaviljoen heeft een interieuraankleding in laat-classicistische stijl. Het plafond en de wanden zijn bepleisterd en beschilderd in pastelkleuren. Het plafond is versierd met fijne lijsten in stucwerk en met een centraal medaillon met voorstelling van de Heilige Geest, afgebeeld als een duif in stralenkrans. Aan de binnenzijde is de in houtkleur geschilderde toegangsdeur verdeeld in omlijste rechthoekige panelen, die versierd zijn met fijn oplegwerk. Het houten bolkozijn met verdiepte omlijsting is ingevuld met ongekleurd glas-in-lood. De bevloering is van natuursteen.

1.3.8. Stoeterij met stallen en poortgebouw

De voormalige stoeterij, nu met een bestemming als manege, vormt een semi-gesloten complex, gelegen in de zuidwestelijke hoek van het kasteeldomein, bij het kruispunt van de Warandestraat met de Driesstraat.

De vermaarde stoeterij en paardenfokkerij werd opgericht in opdracht van baron Theophile Lunden.

Het semi-gesloten complex werd opgetrokken in twee bouwfases in een uniforme neotraditionele stijl als het kasteel. De noordwestelijke volumes en de noordoostelijke volumes werden in 1904 opgetrokken (Mutatieschets 1904/1). De stallingen werden in opdracht van de zoon Leopold Lunden uitgebreid tot de huidige configuratie in 1910 naar ontwerp van J. De Boeck volgens een gevelsteen in het poortgebouw. De verbouwingen werden pas kadastraal opgetekend in 1936. (Mutatieschets 1936/3).

Beschermingsdossier: Gravenkasteel van Humbeek, met voormalige stoeterij en nabije parkaanleg, monument

De éénlaagse bakstenen paardenstallen, met aansluitend een tweelaagse dienstwoning, staan geschikt rond een onregelmatige driehoekige binnenplaats. Een poortgebouw met kasteelallures verbindt de westelijke stalvleugel met de noordelijke stalvleugel.

De toegang tot de site van de stoeterij gebeurt via een ijzeren hek aan de Warandestraat alsook via een korfboogpoort in de westelijke stallen.

Het ijzeren **pijlpuntenhekken** staat tussen bakstenen pijlers met breukstenen plint en hardstenen deksteen, bekroond door een betonnen gesteelde bol. Het eenvoudig hek heeft een aflopend beloop van de makelaar naar de bovenregel toe, versierd met een krulmotief. Het hek, geschilderd in wit met sporen van rood, bestaat uit ronde spijlen met deels verdwenen landspunten en met een pijnappel bekroning op de linkse stijl.

Alle stalvleugels zijn opgetrokken in baksteen en zetten aan op een gecementeerde plint. Elke muuropening stemt overeen met een deurtravee en verbergt één paardenstal. De langgerekte gevels tellen één bouwlaag onder (deels vernieuwde) zwarte en rode pannen. De geveleinden zijn versierd met gecementeerde hoekblokken en worden bekroond met laadvensters onder lage zadeldaken.

De getoogde staldeuren onder segmentboog van gesinterde baksteen zijn telkens omlijst in alternerende bakstenen en gecementeerde hoek- en negblokken; geflankeerd door ruitvormige verluchtingsgaten van gesinterde bakstenen. De rechthoekige tweeledige houten staldeuren hebben een getoogd bovenlicht met roedeverdeling. De deuren zijn oorspronkelijk geschilderd in de kasteelkleuren van rood en wit. Zij bewaren het oorspronkelijk hang- en sluitwerk.

De vrijstaande **oostelijke stalvleugel** werd gebouwd in **1904** en is dertien traveeën breed. De laatste drie traveeën werden vanaf het ontwerp ingenomen door een éénlaags woongedeelte, thans verbouwd tot cafetaria. Daarbij werden een deur- en venstertravee verwisseld en werd de achterzijde verlengd en uitgebreid met restanten van een rustieke constructie, die in stijl aanleunt bij de houten schuur. Achter de stallen werd een recente overdekte rijpiste (zonder erfgoedwaarde) toegevoegd.

De **noordelijke stalvleugel** telt negen traveeën en dateert eveneens uit **1904**. De achterzijde werd uitgebreid met een bakstenen volume onder lessenaarsdak als opslagplaats voor hooi of zadelhuis, later verder uitgebreid met een identiek jong bouwvolume (zonder erfgoedwaarde) onder lessenaarsdak.

In **1910** werd deze noordelijke stalvleugel aan de linkerzijde uitgebreid met een **poortgebouw** en tevens verlengd met een haakse **westelijke stalvleugel** van tien en zes traveeën, licht verspringend en doorbroken door een overdekte doorgang met houten poortafsluiting onder een bekronend laadvenster.

Het **poortgebouw** met kasteelallure werd toegevoegd in 1910. Het vormt het sluitstuk tussen de westelijke en de noordelijke stalvleugel. Het monumentaal volume is drie traveeën breed en één bouwlaag hoog onder een plat dak. De uiterste deurtraveeën zijn ingenomen door paardenstallen. De bakstenen erfgevel op gecementeerde plint vertoont bovenaan een lichte uitkraging op een dubbele rij gesinterde baksteen, dat bekroond wordt door kantelen en overhoekse pijlers. Centraal zit een rondboogpoort met getoogde staldeur en geflankeerd door ruitvormige verluchtingsgaten.

Langs de veldzijde is het poortgebouw op een gelijkwaardige maar meer kenmerkende wijze uitgewerkt door het gebruik van afgeronde hoeken, die voorzien zijn van ronde torentjes (rondelen) met kantelen en pseudo-schietgaten op een uitkragende halfronde sokkel. De vensteropeningen aan de veldzijde zijn blind en gecementeerd.

De zolderruimten onder de lage bedakingen van de stalvleugels behielden hun oorspronkelijke dakconstructie en bekapping, evenals de zoldervloerbeplanking.

Beschermingsdossier: Gravenkasteel van Humbeek, met voormalige stoeterij en nabijgeparkaanleg, monument

De ruimten onder de lage zadeldaken van de stalvleugels behielden nog hun bewaarde dakconstructie en bekapping, evenals de zoldervloerbeplanking in het noordelijke en het oostelijke gedeelte.

De noordelijke en oostelijke paardenstallen hebben een bewaard houten plafond op houten dwarsbalken. De westelijke paardenstallen hebben een bakstenen troggewelf tussen metalen I-profiel. De binnenmuren van alle stallen zijn witgekalkt. De vloeren zijn in baksteen gelegd.

Omstreeks 1960 is ten westen van het poortgebouw een cirkelvormige longeerpiste zonder erfgoedwaarde aangebouwd met hoge wanden in gesinterde betonsteen. Nadien werd een reeks van toevoegingen en verbouwingen doorgevoerd met een overdekte rijpiste, vrijstaande paardenstallen (boxen met houten of metalen structuur en houten invulling), een zadelhuis, een hooiopslagplaats en een jurytorentje, allen zonder erfgoedwaarde. Op het centrale binnenplein van de voormalige stoeterij werd nog een afzonderlijke paardenbox, twee tuinhuisen en een terras aangelegd, eveneens zonder erfgoedwaarde.

Een halfverharde parking voor een 30-tal voertuigen, ontsloten vanaf de huidige Driesstraat is grotendeels aangelegd op het vroegere tracé van de Driesstraat en buiten de begrenzing van het historische park.

1.3.9. Dienstwoning bij stoeterij

Links van het toegangshek van de voormalige stoeterij staat, aansluitend bij de westelijke paardenstallen, de **dienstwoning** voor het personeel, dat is opgebouwd uit verspringende volumes, van twee bouwlagen hoog op een onregelmatige en geknikte plattegrond. Het geheel is eclectisch opgebouwd in neotraditionele stijl, met invloeden van de neo-Vlaamserenaissance-stijl en van de cottigestijl. Het gelijkvloers heeft een bestemming als berging; het woongedeelte bevindt zich op de eerste verdieping en is bereikbaar via een buitentrapp aan de erfzijde.

De baksteenbouw vat aan op een gecementeerde plint en wordt bedekt door een pannenzadeldak (hernieuwd). De gevels zijn versierd met gecementeerde muurbanden en ruitvormige verluchtingsgaten of steigergaten van gesinterde bakstenen. De getoogde muuropeningen hebben alternerend een bakstenen en gecementeerde omlijsting met hoek- en negblokken. De boogstenen zijn uitgewerkt in gesinterde baksteen.

Het grotendeels bewaard houtwerk van de ramen en de strokendeuren zijn beschilderd in de kasteelkleuren van rood en wit en hebben een roedeverdeling. Er zijn sporen zichtbaar van de grotendeels verdwenen houten kroonlijst en van de windborden op consoles.

De erfgevel van de dienstwoning is geknikt en bestaat uit een verspringende lijstgevel gecombineerd met een puntgevel. In de oksel bevindt zich een houten trap onder een pannensenaarsdakje, eindigend op een terras met houten korbelen en afgezoomd met een houten hekwerk. De muuropening met een vernieuwde beglaasde inkomdeur wordt bekroond door een muuropening ingevuld met een laaddeur van houten planken (stroken). Het ijzeren takelsysteem aan de dienstwoning is bewaard. Onder de trap zit in een muurnis een hondenhok, afgesloten door een kleine houten rondboogdeur.

De oostelijke zijgevel van de woning heeft een klimmend boogfries en een uitgewerkte schouw op consoltjes. De westelijke zijgevel werd deels aangepast met een recent aangebrachte leien bebording.

Het interieur van de leefruimten op de eerste verdieping is aangepast en gemoderniseerd. Er zijn geen erfgoedelementen bewaard.

De tweedelige zolderverdieping van het personeelshuis behield zijn dakconstructie met kapconstructie en dakbeschot. De zoldervloer bestaat uit een houten beplanking.

1.3.10. Houten schuur zogenaamd 'Suskeskot'.

De pittoresk ontworpen schuur grenst vlak aan de Warandestraat en is gelegen aan de rand van een vroeger bosplantsoen. De rustieke **houten schuur**, ook genoemd

Beschermingsdossier: Gravenkasteel van Humbeek, met voormalige stoeterij en nabijge parkaanleg, monument

'Suskeskot', werd opgericht in de eerste helft van de 20ste eeuw en deed dienst als paardenstal en later als bergplaats voor machinerie.

Het betreft een in bruine kleur geschilderde houtbouw op een bakstenen voet. De hoge middelste constructie onder zadeldak is gedekt met Vlaamse pannen en is afgewerkt met windborden. Het dak wordt bekroond door een overhoeks geplaatste dakruiter. De dakruiter (verweerd) onder een leien tentdakje met ijzeren bekroning is decoratief versierd met knoestige takken. De hoge constructie wordt aan weerszijden geflankeerd door een lagere aanbouw onder lessenaardak gedekt met zwarte pannen.

De dragende pilaren van de houtbouw zijn aan de buitenzijde afgewerkt als knoestige boomstammen en staan op een korte voet van witte stenen. De deur- en vensteropeningen zijn rechthoekig en worden omlijst door knoestige takken. Delen van de oorspronkelijke balkons onder de laadvensters zijn nog aanwezig. De houten plankendeur (verweerd) behield zijn metalen hengsels. Binnenin bleven het houten vakwerk en de open kapconstructie bewaard.

1.3.11. Parkaanleg⁵²

De parkstructuur rond het Gravenkasteel en de stoeterij omvat twee toegangsdreven met opgaande bomen en een aanleg in laat 19de-eeuwse landschappelijke stijl met een deels ommuurde moestuin, graslandpercelen, bospercelen, bomengroepen en solitaire bomen en enkele parkornamenten. In de moestuin bevindt zich een nutsgebouw en een muurserre.

De parkaanleg bestaat uit een afwisseling van **graasweiden, hooilanden en parkbosbestanden**. De walgracht rond het kasteleiland heeft een kleine sierlijke uitstulping in de richting van de voormalige stoeterij. Slechts één graslandperceel, ten noorden van de voormalige stoeterij, wordt benut voor ruitersport en -recreatie vanuit de manege 'Gravenbos'. Als afscherming tussen de manege en het kasteleiland werd een scherm met hoogopgroeiende bamboe geplant. In een graslandperceel ten oosten van het kasteleiland is een tennisveld zonder erfgoedwaarde gelegen. In meerdere parkbosbestanden komt een kruidlaag voor met soorten die kenmerkend zijn voor oude boskernen, waaronder kleine maagdenpalm, gevlekt longkruid, gele dovenetel, slanke sleutelbloem, bosanemoon en bosbingelkruid.

Aan het Langstraatje resteert een kleine verbouwde hoeve zonder nadrukkelijke erfgoedwaarde. In het parkbos ten zuiden van het kasteleiland bevindt zich een houten berging zonder erfgoedwaarde en in het grasland ten zuidoosten van het kasteel een houten schuilhok, eveneens zonder erfgoedwaarde.

1.3.11.1 Zuidelijke toegangsdreef vanuit de Warandestraat

De zuidelijke toegangsdreef met een lengte van 200 meter betreft een **gekasseide dreef** in overwegend kalkzandsteen (vermoedelijk Diegemse kassei, tonrond aangelegd, met een kantopsluiting van boutissen in gelijkaardige steensoort) langs beide zijden deels beplant met **tamme kastanjes** die waarschijnlijk dateren uit de vroege 19de eeuw. Enkele exemplaren werden wellicht ingeboet na 1900. De dreef eindigt bij een knooppunt vanaf waar men over de toegangsbrug en door het poortgebouw het kasteleiland kan betreden.

⁵² Deze beschrijving sluit aanvullend aan bij de uitvoerige inventarisbeschrijving uit 2011 naar aanleiding van de inventarisatie van historische tuinen en parken in: DENEFF R., VANDAMME M. & WIJNANT J. 2011: Historische tuinen en parken van Vlaanderen. Noordwestelijk Vlaams-Brabant: *Affligem, Asse, Grimbergen, Kapelle-op-den-Bos, Londerzeel, Meise, Merchtem, Opwijk, Wemmel, M&L-cahier 20*, Brussel, 129-137. En online gepubliceerd: AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2018: *Domein van het Gravenkasteel* [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/134047> (geraadpleegd op 12 juni 2018).

Beschermingsdossier: Gravenkasteel van Humbeek, met voormalige stoeterij en nabije parkaanleg, monument

1.3.11.2. Oostelijke toegangsdreef vanuit de Westvaardijk

De oostelijke toegangsdreef met een lengte van 425 meter (voorheen 780 meter), georiënteerd op een zijtoeren van het kasteel, betreft een **halfverharde dreef** in steenslag, langs beide zijden beplant met een dubbele rij bruine beuken. Deze exemplaren zijn een vervanging van één of meerdere generaties dreefbomen. Aan de zijde van de Willebroekse Vaart is de dreef afgezet met acht **hardstenen palen**, waarvan drie exemplaren beschadigd. De oorspronkelijk ingelode kettingen zijn verdwenen. De dreef gaat over in een bochtige halfverharde toegangsweg die uitkomt aan het poortgebouw. Bij de overgang is een hekwerk zonder erfgoedwaarde geplaatst, waarbij wel nog twee identieke hardstenen palen staan.

1.3.11.3. Deels ommuurde moestuin met muurserre en nutsgebouw

Ten oosten van de zuidelijke toegangsdreef is een grote **moestuin** gelegen, waarvan de noordelijke en oostelijke zijden bestaat uit een **hoge fruitmuur**. De toegang is centraal in de noordelijke tuinmuur ingepast en is voorzien van een dubbel **ijzeren hek**. De makelaar wordt beëindigd door een medaillon getooid door een baronnenkroon. De invulling van het medaillon en andere decoratieve elementen zijn nog aanwezig. Het hekwerk, identiek aan het toegangshek in de Warandestraat, is in het wit geschilderd met sporen van rood en is gevat tussen bakstenen pijlers met hardstenen deksteen en bekroond met een hardstenen gesteelde bol. De noordelijke tuinmuur verspringt in hoogte op de plaatsen waar zich muurserres bevonden. Daarvan is één compartiment met **muurserre** bewaard, een constructie op bakstenen sokkel met schrijnwerk in metalen glasroedenverdeling onder lessenaarsdak. Op deze muurserre zijn recent fotovoltaische panelen geplaatst. Aan de achterzijde van het hoogste muurgedeelte is een **houten afdak** opgetrokken voor het plaatsen van gereedschap. In de oostelijke tuinmuur is een kleine **deuropening** met bewaard houten schrijnwerk. Centraal in de noordelijke helft van de moestuin is een **gemetste waterput** gebouwd waarvan het houten windwerk met metalen ketting bewaard is. Er is een gietijzeren handpomp bijgeplaatst. In de moestuin staan verder nog een tweede, vrijstaande serre en een openluchtwembad zonder erfgoedwaarde.

In de noordoostelijke hoek van de moestuin bevindt zich een klein **bakstenen nutsgebouw** van anderhalve bouwlaag onder pannendak met deels bewaard schrijnwerk.

In de moestuin worden nog beperkt groenten gekweekt. Op een ander deel staan verwaarloosde halfstamfruitbomen. Nog een ander deel is recent verbost. Op de tuilmuren zijn nog sporen aanwezig van leiconstructies en gesmede spijkers.

Aan de zuidrand bevindt zich een restant van een vroegere gemengde afsluitingshaag rond het park.

1.3.11.4. Kleine hoeve

Aan het Langstraatje resteert een **kleine hoeve** zonder nadrukkelijke erfgoedwaarde. De bakstenen hoeve is verbouwd en het schrijnwerk is vernieuwd. Aan de westzijde ervan is een muurserre bewaard. De inplanting van de woning en de positie van de moestuin zijn behouden. Het hoeveperceel is min of meer ingekapseld in de parkaanleg.

1.3.11.5. Bomencollectie

Een groot gedeelte van de huidige beplanting in de omgeving van het kasteel, zowel **bomengroepen** als **solitaire bomen**, dateert van na 1900, van het interbellum of zelfs van na de Tweede Wereldoorlog, maar het rond 1870 vastgelegde landschappelijk stramien werd daarbij geëerbiedigd. Van een aantal bomen is bekend dat ze werden aangeplant als geboortebomen, andere als herdenkingsbomen, onder meer naar aanleiding van de viering van 1.000 jaar Humbeek en van het 150-jarig bestaan van de Koninklijke Harmonie Sint-

Beschermingsdossier: Gravenkasteel van Humbeek, met voormalige stoeterij en nabijgelegen parkaanleg, monument

Cecilia. Tot de naoorlogse generatie behoren onder meer een groep Amerikaanse amberbomen (*Liquidambar styraciflua*) langs de zuidelijke toegangsdrif, een groep Oostenrijkse dennen (*Pinus nigra* subsp. *nigra*) wat verderop, een gewone esdoorn (*Acer pseudoplatanus*), een gewone plataan (*Platanus x hispanica*), enkele treurwilgen (*Salix alba 'Tristis'*) langs de slotgracht en een zilverlinde (*Tilia tomentosa*) op het kasteleiland. In het oostelijke parkgedeelte staan meerdere solitaire bomen en bomengroepen waaronder een zomerlinde (*Tilia platyphyllos*), enkele gewone en bruine beuken (*Fagus sylvatica* en *Fagus sylvatica 'Atropunicea'*), een gewone plataan (*Platanus x hispanica*), een tweetal zomereiken (*Quercus robur*) en vooral twee monumentale ceders, een Libanonceder (*Cedrus libani*) ten westen van de zuidelijke toegangsdrif en een Atlasceder (*Cedrus atlantica*) ten oosten ervan. Beide ceders zijn afzonderlijk als monument beschermd. Er werd recent ook een nieuwe collectie aan bijzondere eikenbomen aangeplant, met als variëteiten onder meer kastanjebladige eik (*Quercus castaneifolia*), moseik (*Quercus cerris*), dakspaanek (*Quercus imbricaria*), kastanje-eik (*Quercus montana*) en wilgbladige eik (*Quercus phellos*), naast enkele andere bijzondere parksoorten zoals geelhout (*Cladastris lutea*), parrotia (*Parrotia persica*), rode esdoorn (*Acer rubrum*), goudkleurige variëteit van Colchische esdoorn (*Acer cappadocicum 'Aureum'*), geelbladige witte esdoorn (*Acer saccharinum 'Lutescens'*) en Moerascipres (*Taxodium distichum*).

In de randen van de parkbosbestanden staan nog enkele omvangrijke gewone beuken (*Fagus sylvatica*), bruine beuken (*Fagus sylvatica 'Atropunicea'*) en een gewone es (*Fraxinus excelsior*). Meerdere soorten, zowel in de bosrandbeplanting als in de bomengroepen en solitaire exemplaren, waren bedoeld om variatie in kleur en vorm in te brengen, wat typerend is voor de aanlegperiode. Op het kasteleiland resteert nog een winterlinde (*Tilia cordata*) voor het westelijke bijgebouw. Een ander exemplaar is recent geveld na stormschade.

1.3.11.6. Siervazen

Op twee plaatsen net buiten het kasteleiland, ter hoogte van de zuidelijke vlakke brug en ten noorden van het kasteel, in de aslijn van de drif vanuit het sterrebos, zijn hardstenen tuinvazen geplaatst. De getooide vazen zijn geplaatst op een hoge hardstenen sokkel.

1.4. Fysieke toestand van het onroerend goed

De fysieke toestand van het onroerend goed waarvoor dit beschermingsdossier wordt opgemaakt is vastgesteld tijdens meerdere plaatsbezoeken op 5 oktober 2017, 23 november 2017, 20 februari 2018, 30 maart 2018 (bijgebouwen) en 14 mei 2018 (manege). De fysieke toestand is op dat moment fotografisch gedocumenteerd. Deze registratie is als bijlage bij het ministerieel besluit gevoegd en geeft een beeld van de toestand van het onroerend goed op het moment van de bescherming.

- Het woongedeelte van de oostelijke vleugel of het zogenaamde 'Oud kasteel' kon worden bezocht en werd fotografisch geregistreerd.

Voor de bouwfysische evaluatie van het kasteel wordt verwezen naar het bouwkundig inspectierapport van Monumentenwacht Vlaanderen, die het kasteelgebouw inspecteerde op 9 april en 12 april 2018. (Dossier 22472/2018/B)

Er zijn pijnpunten in het 'Oud kasteel' vast te stellen: bouwfysische gebreken aan de draagstructuur en kapconstructie van de traptoren, aantasting van de dakstructuur en beplanking van de zolderingen, aan de witstenen draagstructuur van het voorportaal met terras en aan de bijhorende keermuur langs de voorgevel van het oostelijke deel van het kasteel.

Monumentenwacht Vlaanderen voerde een interieurinspectie uit, meer specifiek naar de toestand van het goudlederbehang in de diverse kamers van het 'Oud kasteel'. Voor de bouwfysische evaluatie van het goudlederbehang wordt verwezen naar het

Beschermingsdossier: Gravenkasteel van Humbeek, met voormalige stoeterij en nabijgeparkaanleg, monument

inspectierapport van Monumentenwacht Vlaanderen, die de kamers inspecteerde op 15 maart 2018, 10 april 2018 en 11 april 2018. (Dossier 22472/2018/I)

Er werd geen gedetailleerde inspectie uitgevoerd van alle interieurelementen. Monumentenwacht concentreerde zich op een gedetailleerde inspectie van het goudlederbehang in het 'Oud kasteel'. Het waardevol goudlederbehang vertoont schade en lacunes. Er is nood aan conservatie en/of restauratie door experts.

Het historische binnenschrijnwerk en het timmerwerk van het 'Oud kasteel' heeft nood aan onderhoud en/of restauratie.

- Het interieur van het woongedeelte op de bovenverdiepingen van de westelijke vleugel of zogenaamd 'Nieuw kasteel' kon niet worden bezocht noch fotografisch geregistreerd. Van de kelders en zolders zijn foto's beschikbaar gesteld.

Monumentenwacht Vlaanderen heeft evenmin het bewoonde gedeelte van deze westvleugel geïnspecteerd.

- Bijgebouwen: het interieur van de huidige woongedeelten van het westelijke bijgebouw (vroeger koetshuis met paardenstallen) en van het oostelijke bijgebouw (vroeger atelier of gastenkwartier) werden bezocht. Het agentschap kreeg geen toelating van de huidige bewoners om het interieur fotografisch te registreren. Enkel van de kelders en zolders zijn foto's beschikbaar.

Voor de bouwfysische evaluatie van het exterieur van het westelijke en het oostelijke bijgebouw wordt verwezen naar het bouwkundig inspectierapport van Monumentenwacht Vlaanderen, die de constructieve elementen van de bijgebouwen inspecteerde op 10 april 2018. (Dossier 22480/2018/B)

- Voor de bouwfysische evaluatie van het poortgebouw met toegangsbrug, de ringmuur van de slotgracht, het lustpaviljoen in de gracht wordt verwezen naar het bouwkundig inspectierapport van Monumentenwacht Vlaanderen, die de bijgebouwen inspecteerde op 10 april 2018 en 12 april 2018. (Dossier 22421/2018/B)

- Voor de bouwfysische evaluatie van de rustieke schuur 'Suskeskot' aan de Warandestraat wordt verwezen naar het bouwkundig inspectierapport van Monumentenwacht Vlaanderen, die de houten schuur inspecteerde op 11 april 2018. (Dossier 22494/2018/B)

Er is nood aan dringend onderhoud en restauratie van verweerd houtwerk. De dakruiter heeft nood aan vakkundig herstel.

- Stoeterij of huidige manege 'Gravenbos': De paardenstallen en de dienstwoning van de vroegere stoeterij werden bezocht en werden fotografisch geregistreerd.

Voor de bouwfysische evaluatie van de gebouwen van de vroegere stoeterij (nu manege) wordt verwezen naar het inspectierapport van Monumentenwacht Vlaanderen, die de gebouwen inspecteerde op 11 april 2018.

Er is nood aan dringend onderhoud en restauratie van verweerd houtwerk.

De westelijke stalvleugel heeft extra trekankers ter versteviging van de uitbuikende buitenmuur aan de straatzijde.

De zuidelijke toegangsdreef is bewaard in matige toestand met behoorlijk veel dood hout. De oostelijke toegangsdreef is in vrij goede toestand bewaard en behoorlijk volledig. Enkele afsluitpalen zijn beschadigd.

De tuinmuren van de moestuin met aangebouwd afdak zijn in vrij goede toestand bewaard. Ook de siervazen verkeren in goede staat. Het nutsgebouw, de muurserre en de gemetste waterput daarentegen zijn in slechte toestand bewaard.

Van een mogelijk tuinpaviljoen in het parkbosbestand ten zuiden van het kasteleiland is slechts een funderingssokkel bewaard.

Beschermingsdossier: Gravenkasteel van Humbeek, met voormalige stoeterij en nabijge parkaanleg, monument

In het parkbos wordt een bosbeheer met dunningskappen gevoerd. De graslandgedeelten worden begraaasd. Enkele solitaire parkbomen verkeren in slechte conditie, soms zijn zware gesteltakken uitgescheurd.

2. EVALUEREND GEDEELTE

2.1. Evaluatie van de erfgoedwaarden

Historische waarde

Het Gravenkasteel van Humbeek is een representatief en illustratief voorbeeld van hoe een nieuw opkomende generatie van adel erin slaagde haar positie te herbevestigen in de veranderende 19de-eeuwse maatschappij, meer bepaald binnen de nieuwe politieke ontwikkelingen na de Franse Revolutie en binnen het ontstaan en de groei van het jonge Koninkrijk België. De nieuwe eigenaars en bewoners, de families le Candele en Lunden, zullen hun adellijke status verhogen door het te verbinden aan de opwaardering van een machtig feodaal kasteel. Zij zullen in de loop van de 19de eeuw de verouderde gebouwen grondig restaureren tot een imposant kasteelcomplex met een vernieuwd uiterlijk naar de gangbare mode en met een vernieuwde luxueuze interieuraankleding naar eigen smaak van de bewoners. Daarnaast zullen zij zich manifesteren door hoge posten te bekleden op politiek en militair vlak binnen het Koninkrijk België en op lokaal vlak als burgemeester. Het Gravenkasteel van Humbeek getuigt van een lang en rijk historisch verleden, dat teruggaat tot de feodale heerlijkheid van Humbeek. Tijdens het ancien regime behoorde het kasteel in eigendom toe aan een opeenvolging van bevoorrechte en invloedrijke adellijke families die een belangrijke politieke, militaire of diplomatieke rol speelden binnen het hertogdom Brabant en aan de toenmalige koninklijke hoven. Het middeleeuws kasteel, voor het eerst duidelijk vermeld in een notarisakte van 1374, groeide uit van een grootse waterburcht tot een omweld buitenverblijf met parkaanleg en jachtgebied, gelegen aan de rand van een oud bosgebied. Met de Franse overheersing komt het kasteeldomein bij openbare verkoop in handen van een nieuwe generatie van welgestelde renteniers van adellijke afkomst, die de verouderde gebouwen en het omliggende park zullen opwaarderen tot een groots kasteeldomein.

Het historisch belang van het Gravenkasteel van Humbeek is onlosmakelijk verbonden met zijn invloedrijke adellijke bezitters. De heerlijkheid van Humbeek wordt in de 10de eeuw voor de eerste maal vernoemd als behorend tot het vrije goed van het Sint-Romboutkapittel van Mechelen. In 1260 zal het kapittel van Mechelen de heerlijkheid als leengoed afstaan aan de machtige familie Berthout, heren van Mechelen en van Grimbergen. Na verkoop in 1313 komt de heerlijkheid in bezit van de adellijke familie Bouchout tot 1606, wanneer Karel de la Marck, graaf van Arenberg het goed dient te verkopen. Tussen 1606 en 1644 wordt het kasteel meermaals verkocht tot het wordt verworven door de Franse adellijke familie le Cocq. In 1694 wordt Jacques le Cocq door de Franse koning tot graaf verheven en wordt de heerlijkheid Humbeek een graafschap. De familie le Cocq zal het kasteel in bezit houden tot 1792, wanneer het domein wordt verkocht wegens schulden. Ten tijde van de Franse overheersing verleent het kasteel tijdelijk onderdak aan de Franse familie Rochefoucauld.

In 1804 wordt het kasteel met bijgebouwen, gronden en bossen openbaar verkocht aan de Antwerpse baron André le Candele. De zoon, baron Louis le Candele, en bij erfenis de familie Lunden zullen het kasteeldomein bewonen en verder uitbouwen tot een groots waterkasteel in neotraditionele stijl gelegen in een ruim omgevend park aan de rand van het historisch sterrebos.

De opeenvolgende generaties Lunden zullen op het domein een stoeterij van uitbouwen, waartoe in 1904 en 1910 grote stalvleugels worden opgericht. De paardenhouderij Lunden was wijdvermaard voor het fokken van raspaarden. Paarden uit deze stal schitterden op de renbanen in binnen- en buitenland. De oprichting en uitbouw van een groots kasteelannex van stalvleugels voor de stoeterij in soortgelijke stijlkenmerken als het kasteel, bezorgde een nieuwe impuls aan het economisch beheer van het domein en gaf

Beschermingsdossier: Gravenkasteel van Humbeek, met voormalige stoeterij en nabije parkaanleg, monument

een nieuw cultureel elan aan de kasteelbewoners. De voormalige stoeterij is een materiële getuige van de hoge culturele en sociale levensstijl van de eigenaars.

Architecturale waarde

Het Gravenkasteel van Humbeek met voormalige stoeterij en nabije parkaanleg is een representatief voorbeeld van een nieuwe maatschappelijke tendens in de 19de eeuw, waarbij nieuwe adel en welvarende burgerij verouderde middeleeuwse kasteeldomeinen en grote landhuizen opkochten om deze te renoveren en architecturaal herop te waarderen tot statige kastelen in kwaliteitsvolle historiserende stijlen volgens de heersende culturele en politieke tijdsgeest.

De middeleeuwse waterburcht van Humbeek en zijn vroeg 18de-eeuwse bijgebouwen ondergingen in opdracht van baron Louis le Candele een omvangrijke restauratiecampagne tussen 1861-1867 naar ontwerp van de Antwerpse bouwmeester Victor Durllet. De kasteelgebouwen werden aangepast en verlevendigd in de kenmerkende neotraditionele bak- en zandsteenstijl. Bouwmeester Victor Durllet was hoofdzakelijk actief in zijn woonplaats Antwerpen in de periode 1850 tot 1900, de laatste jaren in samenwerking met zijn zoon Victor. De burger- en herenhuizen die hij in Antwerpen realiseerde, zijn er gekenmerkt door een conventionele toepassing van de neoclassicistische stijl, verrijkt met neorenaissance-elementen in de meer prestigieuze ontwerpen.

Het huidig uitzicht van alle kasteelgebouwen is het resultaat van de verdere aanpassingen en uitbreidingen tussen 1880 en 1904 in de gelijkvormige neotraditionele stijl naar ontwerp van Durllet. De kenmerkende opbouw, volumewerking en vormgeving in neotraditionele stijl wordt bereikt door een veelheid van flankerende torens, spietorentjes, trapgevels, overhoekse topstukken, (getrapte) dakkapellen en dakvensters. De verspringende bakstenen gevels onder complexe leien bedaking worden getypeerd door gecementeerde of natuurstenen muurbanden, hoekkettingen, omlijstingen, kruiskozijnen en kloostervensters. Het geheel wordt versierd met talrijke smeedijzeren ornamenten, zoals uitgewerkte spitsen, vorstkammen, topbekroningen, windvanen, sierankers en balustrades en diefijzers.

Niettemin bleef het statige karakter van de vroegere waterburcht expliciet bewaard in het beeld van de markerende hoektoren, de hoge donjonachtige woontoren en het monumentale neobarok poortgebouw met gekasseide boogbrug en het lustpaviljoen.

De voormalige stoeterij met kasteelhoeve is een representatief voorbeeld van een grootse aanhorigheid uit het begin van de 20ste eeuw, toegevoegd als nieuwe economische uitbating bij een groot kasteeldomein. De stoeterij werd gebouwd in de gelijksoortige kwaliteitsvolle en gedetailleerde vormgeving in neotraditionele stijl als de kasteelgebouwen. De ensemblewaarde is dan ook hoog. De voormalige stoeterij vormt een semi-gesloten complex, beeldbepalend gelegen in het zuidwesten van het kasteelpark op de hoek van de Warandestraat met de Driesstraat. De stoeterij met paardenfokkerij werd in twee bouwfases opgericht in een gelijkaardige neotraditionele stijl als het kasteelgebouw naar ontwerp van Victor Durllet. De noordelijke stalvleugel en de oostelijke stalvleugel werden in 1904 opgetrokken. De westelijke stalvleugel en een poortgebouw met de allure van een kasteelpoort werden in 1910 toegevoegd naar ontwerp van J. De Boeck. Aan de buitenzijde werd het poortgebouw architecturaal sterk uitgewerkt door het gebruik van ronde torentjes, kantelen en pseudo schietgaten.

In 1910 werd ook aanpalend aan de westelijke stallen een dienstwoning toegevoegd. De woning is gekenmerkt door opvallende verspringende volumes van twee bouwlagen op een geknikte plattegrond. Vooral de gevels aan de erfzijde zijn gedetailleerd uitgewerkt in de typerende neotraditionele stijl, met toevoeging van elementen die aanleunen bij de cottagestijl.

De houten schuur, genoemd 'Suskeskot' aan de Warandestraat is een zeldzaam bewaard voorbeeld van een decoratief uitgewerkte houtbouw in rustieke (knoest)architectuur uit. De overhoeks geplaatste dakruiter, decoratief uitgewerkt met knoesten, vormt een opvallend architecturaal element.

De nabije parkaanleg rond het kasteel, in laat 19de-eeuwse landschappelijke stijl met een deels ommuurde moestuin, graslandpercelen, bospercelen, bomengroepen en solitaire

Beschermingsdossier: Gravenkasteel van Humbeek, met voormalige stoeterij en nabijgeparkaanleg, monument

bomen en enkele parkornamenten, is waardevol vanwege de vormgegeven ruimtelijke structuur. De architecturale waarde van de beide toegangsdreven wordt enerzijds gevormd door hun specifieke oriëntatie uitmondend nabij de toegang van het kasteeliland en onmiddellijk aansluitend bij de boogbrug en het neobarok poortgebouw. Anderzijds wordt deze waarde gevormd door de beplanting zelf, met twee enkele rijen bomen voor wat betreft de zuidelijke toegangsdreef en met twee dubbele rijen bomen en stenen afsluitpalen tussen het kanaal en het Langstraatje voor wat betreft de oostelijke toegangsdreef.

Artistieke waarde

De artistieke waarde van het Gravenkasteel wordt gevormd door de bijzondere afwerking van het interieur van het kasteelgebouw. Het op zichzelf staan van het 'oud' en het 'nieuw' woongedeelte komt ten volle tot uiting in de verschillende stijlinrichting van hun interieur. Daar waar de oudere oostvleugel wordt gekenmerkt door een zwaar gedecoreerde inrichting in neo-Vlaamserenaissance-stijl, wordt de westvleugel gekenmerkt door een jongere en meer lichte aankleding in neoclassicistische stijl.

De inrichting van de rijkelijke kamers is representatief voor de smaak in de tweede helft van de 19de eeuw, waarbij stijlen uit het verleden worden gecombineerd met eigen interpretaties en naar eigen smaak. De decoratieve aankleding van de kamers in Vlaamse stijl of in de stijl van de renaissance binnen de oostelijke kasteelvleugel is markant en merkwaardig. De overvloedige aankleding van de kamers is samengesteld uit oorspronkelijke elementen uit de vroegere kasteelinrichting, aangevuld met wellicht verzameld historisch materiaal uit de 17de en de 18de eeuw en met nieuwe 19de-eeuwse interieurelementen.

Alle kamers van het 'Oud kasteel' zijn opvallend bekleed met zware lambriseringen ingedeeld in panelen, uitgewerkt met geometrische motieven in renaissancestijl. Daartussen zijn zwaar omlijste deuren gevat, die opgedeeld zijn door geometrisch uitgewerkte panelen, soms met centraal een gevleugeld engelenhoofdje en worden bekroond door decoratieve entablementen. Alle kamers hebben binnenluiken met bewaarde hengsels en sluitwerk, evenals sierlijke open haarden, vaak in gotische stijl, uitgewerkt met witstenen zuiltjes en bekroond met hoofdjes.

De gehele aankleding doet museaal of sterk decorachtig aan en is vermoedelijk het werk van baron Louis le Candele, die een verwoed verzamelaar was. Het getuigt van een nieuw maatschappelijk fenomeen waarin de 19de-eeuwse welvarende burger belangstelling krijgt voor het nationale en het eigen verleden, kunstvoorwerpen verzamelt en deze integreert in zijn woning om zijn hoge status en levensstijl te etaleren.

Het 'Oud kasteel' bezit een zeldzame gediversifieerde collectie van hoogstaande 17de- en 18de-eeuws goudlederbehangsels vervaardigd in de Nederlanden. Vermoedelijk werden deze behangen in de 19de eeuw opnieuw gemonteerd na de restauratie van het kasteelgebouw. Niet alleen de muurwanden van alle voornamelijk kamers op de benedenverdieping zijn bekleed met goudlederbehang, maar ook de slaapvertrekken, wat zelden voorkomt.

Het betreft een wetenschappelijk interessante verzameling van diverse types van goudlederbehangsel, vlak of verheven, uitbundig en overvloedig gedecoreerd met een diversiteit aan patronen en motieven in een gekleurde beschildering van diverse verfsoorten. De motieven zijn uitgevoerd in een rijke en gedetailleerde beschildering, vaak in goudkleur tegenover een geschilderde fond. Het decoratieve patroon van het goudleder is samengesteld uit een veelheid van bloemen of florale motieven, ranken, kleurrijke vogels en cupido's.

De kruis- en kloostervensters van het 'Oud kasteel' zijn overwegend ingevuld met glas-inloodramen. In de kamers op het gelijkvloerse niveau en in de hoektoren zitten in de glas-inloodramen gebrandschilderde medaillons met religieuze voorstelling van heiligen, naast medaillons met huiselijke taferelen en voorstellingen van wapenschilden. De artistiek uitgewerkte medaillons (sommige vervaagd) zijn mogelijk te dateren uit de 16de en 17de eeuw.

Beschermingsdossier: Gravenkasteel van Humbeek, met voormalige stoeterij en nabije parkaanleg, monument

Ruimtelijk-structurerende waarde

Het Gravenkasteel van Humbeek met voormalige stoeterij en nabije parkaanleg presenteert zich als een opvallende ruime groenstructuur aan de Warandestraat, historisch begrensd door een oud sterrebos en ontwikkeld als een aparte entiteit aan de rand van de dorpskern van Humbeek.

Het monumentaal kasteelcomplex op het omgrachte eiland behield zijn historische configuratie, die herkenbaar teruggaat tot een middeleeuwse waterburcht. Het geheel van kasteel en flankerende bijgebouwen, met poortgebouw en boogbrug op een open ereplein heeft een hoge ensemblewaarde.

Het prestigieus kasteelgebouw staat imposant aan de kant van de omgrachting als een sterk beeldbepalend en centraal element binnenin een groot park. De 19de-eeuwse parkaanleg, doorsneden door de historische toegangsdraven, met de sterk afgebakende moestuin met nutsgebouw, muurserre en gemetste waterput en de afwisseling van graasweiden, hooilanden en parkbosbestanden en enkele siervazen duiden op een planmatige aanleg bedoeld voor het creëren van mooie zichtlijnen of richtpunten.

De tracés van de toegangsdraven zijn sterk beeldbepalend en vormen verbindende elementen binnen de structuur van het kasteeldomein. De oostelijke toegangsdrave vanaf de Willebroekse Vaart biedt een esthetische zichtlijn met de hoektoren van het kasteel als blikvanger. De zuidelijke toegangsdrave vormt een richtpunt die leidt naar de toegang tot het kasteel. De beide monumentale ceders flankeren de zuidelijke toegangsdrave tot het private domein en zorgen door hun locatie voor een aanvullende ruimtelijk-structurerende waarde binnen de parkaanleg.

2.2. Motivering van het type bescherming

Het kasteel van Humbeek, de voormalige stoeterij en de parkaanleg wordt beschermd als monument. Het Onroerendergoeddecreet definieert een monument als volgt: "een onroerend goed, werk van de mens of van de natuur of van beide samen, met inbegrip van de cultuurgoederen die er integrerend deel van uitmaken, inzonderheid de bijhorende uitrusting en de decoratieve elementen van algemeen belang wegens de erfgoedwaarde(n)."

De bescherming als monument beoogt het behoud van de hoge historische en architecturale ensemblewaarde van de losstaande bouwkundige elementen van het waterkasteelcomplex in samenhang met de historische waardevolle annex van de stoeterij. De bescherming beoogt het behoud van de onlosmakelijke historische contextwaarde van het kasteel en de bijgebouwen met de ruimtelijke-structurerende parkaanleg die een gelijklopende evolutie kent met het kasteel, en gekenmerkt wordt door typerende elementen, zoals de moestuin, muurserre, toegangsdraven, bosperceeltjes en graslanden, met monumentale parkbomen en specifieke parkbeplanting.

Gezien het voormalige jachtparkgedeelte Gravenbos niet in de afbakening wordt opgenomen (zie 2.3.) en slechts de nabije parkaanleg rond het kasteel en de voormalige stoeterij in dit dossier wordt betrokken, wordt louter geopteerd voor een bescherming als monument en niet voor een gecombineerd dossier met een aanvullende bescherming als cultuurhistorisch landschap.

2.3. Motivering van de afbakening van de bescherming

De afbakening van het beschermd onroerend goed is opgenomen op het plan dat als bijlage bij het ministerieel besluit is gevoegd. Alle kadastrale percelen gevat door de bescherming zijn opgenomen in artikel 1 van het ministerieel besluit.

De afbakening van de bescherming als monument is gebaseerd op de herkenbare historische configuratie, die teruggaat tot een oude feodale waterburchtsite en tot zijn verdere historische ontwikkeling in onlosmakelijke relatie tot al zijn bouwkundige

Beschermingsdossier: Gravenkasteel van Humbeek, met voormalige stoeterij en nabije parkaanleg, monument

onderdelen. Het kasteel met de nabije parkaanleg vormt nog steeds een authentiek en sterk ruimtelijk-structurend baken binnen de gemeentelijke context maar ook in de ruimere regio van de Vlaamse rand.

De bescherming als monument van de kasteelsite met voormalige stoeterij en nabije parkaanleg omvat volgende onderdelen:

- kasteelgebouw;
- westelijke bijgebouw (voormalig koetshuis) en oostelijk bijgebouw (vroegere atelier en laboratorium, later een gastenkwartier);
- poortgebouw met boogbrug;
- omgrachting met ringmuren, het ereplein en zuidelijk gelegen houten toegangsbrug;
- lustpaviljoen staande in de omgrachting;
- houten schuur of 'Suskeskot';
- site van vroegere stoeterij met inbegrip van de dienstwoning (Warandestraat 138-140), westelijke en oostelijke paardenstallen verbonden met poortgebouw, de driezijdige binnenkoer met gekasseide en verharde aanleg;
- deels ommuurde moestuin met nutsgebouw, muurserre, gemetste waterput met inbegrip van het centrale toegangshek;
- het perceel met voormalige kleine hoeve (Langstraatje 25);
- omgevende parkaanleg met inbegrip van de beide toegangsdraven met opgaande bomen en afsluitpalen en een aanleg in laat 19de-eeuwse landschappelijke stijl met een deels ommuurde moestuin, graslandpercelen, bospercelen, bomengroepen en solitaire bomen en twee siervazen als parkornamenten. In de moestuin bevindt zich een nutsgebouw en een muurserre.

Het omvangrijke domein is in totaliteit circa 100 hectare groot en wordt ten noorden grotendeels ingenomen door een voormalig jachtparkgedeelte met restanten van een sterrebos, waarvan de aanleg minstens dateert uit het midden van de 18de eeuw. Omdat de resterende dervenstructuur weinig herkenbaar is gebleven en gezien de expliciete natuurbestemming op het gewestplan van het voormalige jachtparkgedeelte 'Gravenbos' met afbakening van een speciale beschermingszone voor Europees bedreigde boshabitats en het feit dat hiervoor een ontwerp-beheersplan is afgerond, wordt deze zone niet meegenomen in de afbakening van de bescherming. Ook de aanwezige boskapel uit 1829 op de westelijke rand van het Gravenbos, laatst ingrijpend gerestaureerd in 1996, werd geëvalueerd en bleek onvoldoende erfgoedwaarden over te houden om een aanvullende bescherming op Vlaams niveau te verantwoorden.

Slechts de gedeelten met nadrukkelijke parkaanleg, met inbegrip van de oostelijke toegangsdrave, zijn daarom in de afbakening al monument weerhouden. Er werd ingeschat dat het ontwerp-beheersplan voldoende geïntegreerde doelstellingen omvat om de cultuurhistorische relictwaarden van het sterrebos te waarborgen.⁵³

Volgende constructies en elementen zijn zonder erfgoedwaarde:

longeerpiste en mestopslag; overdekte rijpiste; vrijstaande paardenstallen; zadelhuis; hooiopslagplaats; jurytorentje; kleine gerenoveerde hoeve (Langstraatje 25).⁵⁴

⁵³ LANDMAX DIENSTENCENTRUM VOOR BOSBOUW, 2018: Ontwerp-natuurbeheersplan Gravenbos, verkenningsnota vO3 met kaartenbundel, in opdracht van Hudeco NV, Heusen-Zolder, 23.

⁵⁴ Situering op kaart zie Bijlage 5.3. Situering opmerkelijke erfgoedelementen

Beschermingsdossier: Gravenkasteel van Humbeek, met voormalige stoeterij en nabije parkaanleg, monument

2.4. Juridische toestand

2.4.1. Onroerend Erfgoed

Op het omgevingsplan in bijlage bij dit dossier zijn de beschermingen opgenomen die in de buurt liggen van het onroerend goed waar dit dossier over gaat.

De Libanonceder (*Cedrus libanii*) en de Atlasceder (*Cedrus atlantica*), Warandestraat 100-102, met inbegrip van een cirkelvormige zone met een straat van respectievelijk 37 meter en 39 meter rond elke boom, zijn beschermd als monument omwille van de artistieke, wetenschappelijke, sociaal-culturele, de historische en volkskundige waarde bij Ministerieel Besluit van 12 juli 2010 (aanduidingsobject ID: 194).

Het kasteel met bijgebouwen is vastgesteld als bouwkundig erfgoed sinds 14-09-2009 (erfgoedobject ID:76505).

De stoeterij van het Gravenkasteel is vastgesteld als bouwkundig erfgoed sinds 14-09-2009 (erfgoedobject ID:76506).

Het domein van het Gravenkasteel is opgenomen in de (niet-vestigde) wetenschappelijke inventaris landschappelijk erfgoed als historische tuin of park. (erfgoedobject ID: 134047).

2.4.2. Ruimtelijke ordening

Gelegen binnen het Gewestplan Halle-Vilvoorde-Asse bij Koninklijk Besluit van 7 maart 1977.

De site van het kasteel en de site van de vroegere stoeterij zijn gelegen in Parkgebied (P). De nabije parkaanleg die meegenomen wordt in de afbakening van de bescherming als monument, is grotendeels gelegen in parkgebied (P) en deels gelegen in natuurgebied (N). Een klein gedeelte van de zate van de oostelijke toegangsdreef is gelegen in gebied voor openbare nuts- en gemeenschapsvoorzieningen.

Er zijn verder geen plannen van aanleg of gemeentelijke ruimtelijke uitvoeringsplannen van kracht.

Er loopt vanwege de eigenaar een aanvraag tot regularisatie van een aantal bijgebouwen en verhardingen die door voormalige huurders zonder vergunning zijn opgetrokken of aangelegd op de site van de voormalige stoeterij, uitgebaat als manege 'Gravenbos'. Tegelijk loopt ook een aanvraag tot functiewijziging van stoeterij naar manege en zijn er intenties voor de opmaak van een ruimtelijk uitvoeringsplan voor de site.

2.4.3. Natuur en Bos

Het kasteel met voormalige stoeterij en nabije parkaanleg sluit ten noorden aan bij het uitgestrekte 'Gravenbos' (voormalig jachtpark met restanten van een sterrebos), dat in eigendom toebehoort aan het Gravenkasteel, maar dat hier niet werd opgenomen in de afbakening van de bescherming als monument.

Het 'Gravenbos', met uitzondering van het waterkasteel en de voormalige stoeterij, behoort tot het Habitatrictlijngebied SBZ-H BE2300044 'Bossen van het zuidoosten van de zandleemstreek'. Dit rictlijngebied strekt zich nog verder uit, in essentie noordoostwaarts. De bescherming van het onroerend erfgoed respecteert het stand-still principe volgens Natura 2000, wat impliceert dat achteruitgang van natuur en milieu in deze gebieden tegengegaan wordt. Voor de SBZ worden specifieke natuurdoelen of instandhoudingsdoelstellingen (s-IHD) opgesteld, waarbij algemene maatregelen voorgesteld worden om de natuurwaarden van deze gebieden in stand te houden of te

Beschermingsdossier: Gravenkasteel van Humbeek, met voormalige stoeterij en nabije parkaanleg, monument

verbeteren. De concrete invulling van deze maatregelen wordt in een afzonderlijke interne nota ten behoeve van een passende beoordeling getoetst aan de onderkende erfgoedwaarden en aan de geformuleerde beheersdoelstellingen binnen het voorgestelde beschermd monument.

Het kasteeldomein met nabije parkaanleg wordt volgens de Biologische Waarderingskaart (BWK) deels gekarakteriseerd als kasteelpark (Kpk) en deels als eiken-haagbeukenbos zonder wilde hyacint (Qa), met een beperkt aandeel actueel habitat 9160. Deze ecologische kwaliteit wordt ook bevestigd vanuit het voorkomen van een gediversifieerde kruidlaag met soorten die kenmerkend zijn voor oude boskernen. In het noordelijk deel van het park is een deel gekarteerd als soortenarm permanent cultuurgrasland (Hp) en een deel als soortenrijk permanent cultuurgrasland (Hp*). De toegangsdreef is afzonderlijk gekarteerd als bomenrijk met dominantie van beuk (Kbf). De omgeving van het Gravenbos is bekend als leefgebied van de kamsalamander, een amfibiesoort met een Europese beschermingsstatus. Daarnaast komen in de gebouwen en in de bomen op het domein vermoedelijk ook vleermuissoorten voor met een Europese beschermingsstatus.

Het 'Gravenbos' ligt tevens binnen het VEN-gebied nr.521 'het Gravenbos'. Een beperkt gedeelte van de nabije parkaanleg, dat binnen de afbakening van de bescherming wordt opgenomen, ligt binnen het vermelde Habitatgebied en VEN-gebied.

Voor het aanpalende Gravenbos en delen van de nabije parkaanleg is een verkenningnota voor een ontwerp-natuurbeheersplan goedgekeurd op 8 augustus 2017. Dit dossier wordt momenteel aangevuld met een paragraaf 'Beheer van dreven' en wordt verder uitgewerkt als een Natuurbeheersplan type 2 dat nog voor verdere goedkeuring wordt voorgelegd.

2.4.4. Landbouw en Visserij: /

2.4.5. Water:

Watertoets: mogelijk overstromingsgevoelig gebied.

2.4.6. Landinrichting of andere projecten: /

3. BEHEERSVISIE

3.1. Beheersdoelstellingen voor het beschermd onroerend goed

In het beschermingsbesluit zijn beheersdoelstellingen opgenomen. Je vindt die terug onder artikel 3 van het ministerieel besluit. De beheersdoelstellingen moeten de zakelijkrechthouders (eigenaars, erfpachthouders, opstalhouders en leasinggevers) en gebruikers op weg helpen om de erfgoedwaarden maximaal in stand te houden of te verbeteren. Ze hebben de optimale verwezenlijking van de erfgoedwaarden voor ogen.

Ze geven richting aan of vormen een kader voor toekomstig beheer van het beschermd onroerend goed. Zakelijkrechthouders en gebruikers dienen rekening te houden met deze beheersdoelstellingen als ze werken wensen uit te voeren aan het beschermd goed. Ook de overheid houdt met deze doelstellingen rekening als ze over deze werken advies moet geven of als ze toelating moet geven voor die werken.

De beheersdoelstellingen spelen in op de erfgoedwaarden, erfgoedelementen en erfgoedkenmerken opgenomen in artikel 2 van het ministerieel besluit.

3.2. Bijzondere voorschriften voor het beschermd onroerend goed

Voor elk beschermd onroerend goed geldt het actief en passief behoudsbeginsel. Dit betekent dat de zakelijkrechthouders en gebruikers het beschermd goed in goede staat moeten houden door de nodige instandhoudings-, beveiligings-, beheers-, herstellings- en onderhoudswerken uit te voeren en dat het verboden is om een beschermd onroerend

Beschermingsdossier: Gravenkasteel van Humbeek, met voormalige stoeterij en nabije parkaanleg, monument

goed te ontsieren, te beschadigen, te vernielen of de erfgoedwaarden ervan aan te tasten. Het betekent ook dat een zakelijkrechthouder en gebruiker verplicht is het beschermd onroerend goed als een goed huisvader te beheren en het dus niet te verwaarlozen. Alle voorschriften voor de instandhouding en het onderhoud van het beschermd onroerend goed die van toepassing zijn op het beschermd goed zijn opgenomen in artikel 4 van het beschermingsbesluit.

In het Onroerenderfgoeddecreet en Onroerenderfgoedbesluit zijn een aantal algemene voorschriften voor de instandhouding en het onderhoud van beschermd onroerend erfgoed opgenomen, meer bepaald:

- het goed als een goede huisvader beheren en de nodige voorzorgsmaatregelen nemen tegen schade ten gevolge van brand, blikseminslag, diefstal, vandalisme, wind of water;
- de toestand van het goed regelmatig controleren;
- regulier onderhoud uitoefenen;
- onmiddellijk passende consolidatie- en beveiligingsmaatregelen nemen in geval van nood.

3.3. Toelatingsplichtige handelingen voor het beschermd onroerend goed

Voor sommige werken aan het beschermd onroerend goed moet een toelating worden gevraagd. Sommige werken kunnen namelijk een negatief effect hebben op de erfgoedwaarden. Voor alle werken die stedenbouwkundig vergunningsplichtig zijn, of waarvoor een omgevingsvergunning, milieuvergunning of natuurvergunning nodig is, vraagt de vergunningverlenende overheid advies aan het agentschap Onroerend Erfgoed van de Vlaamse overheid.

Voor een aantal werken die niet vergunningsplichtig zijn, moeten de zakelijkrechthouders en gebruikers, voorafgaand aan de uitvoering van de werken, toelating vragen aan het agentschap Onroerend Erfgoed of aan de erkende onroerenderfgoedgemeente. Een overzicht van alle erkende onroerenderfgoedgemeenten is te vinden op www.onroerenderfgoed.be.

De werken waarvoor u toelating moet vragen zijn opgesomd in artikel 5 van het beschermingsbesluit.

4. BRONNEN

Onuitgegeven bronnen

Algemeen Rijksarchief Brussel, Kaarten en Plannen.

Atlas cadastral parcellaire de la Belgique van Philippe-Christian Popp, opgesteld tussen 1842-1879, schaal 1 :2500 tot 1 :7500.

Atlas der Buurtwegen, opgesteld tussen 1840-1845, schaal 1:2.500.

Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden voor Zijn Koninklijke Hoogheid de Hertog Karel Alexander van Lotharingen, Jozef Jean François de Ferraris, Koninklijke Bibliotheek van België, uitgegeven in 1771-1778, schaal 1:11.520 herleid naar 1:25.000.

Kadasterarchief Vlaams-Brabant, Legger 212, Humbeek, artikels 187, 527, 1251.

Kadasterarchief Vlaams-Brabant, Mutatieschetsen Humbeek: 1837/19, 1857/1, 866/9, 1879/2, 1880/3, 1880/3bis, 1880/4, 1883/3, 1885/4, 1903/3, 1903/3bis, 1903/11, 1904/1, 1909/3, 1911/3, 1914/3, 1932/2, 1936/3.

Beschermingsdossier: Gravenkasteel van Humbeek, met voormalige stoeterij en nabijge parkaanleg, monument

LANDMAX, DIENSTENCENTRUM VOOR BOSBOUW 2018: *Ontwerp-natuurbeheersplan Gravenbos, verkenningsnota vO3 met kaartenbundel*, in opdracht van Hudeco NV, Heusen-Zolder, 23.

MAVA AES 2017: *Onderzoek sociale en recreatieve functie van een manege in parkgebied*, in opdracht van Hudeco NV, 17/449, 8.

MAVA AES 2018: *Omgevingsvergunningsaanvraag, B26 verantwoordingsnota - stedenbouwkundige handelingen*, in opdracht van Hudeco NV, 15.

Topografische kaarten van België, Eerste editie, Depôt de la Guerre et de la Topographie, Krijgsdepot, uitgegeven in 1865-1880, schaal 1:20.000.

Topografische kaarten van België, Derde editie, Militair Cartografisch Instituut, uitgegeven in 1889-1900, schaal 1:20.000.

Topografische kaarten van België, Herziening derde editie, Militair Cartografisch Instituut, uitgegeven in 1900-1930, schaal 1:20.000.

WITTEVEEN + BOS 2019: *Verweernota bij beroepsprocedure van omgevingsvergunningsaanvraag tot het regulariseren van gebouwen en verhardingen, het bouwen van een nieuwe hooiopslag en het regulariseren van de functiewijziging van stoeterij naar manege met fokactiviteiten*, 17/449, 2.

Uitgegeven bronnen

BERGMANS, A. en KOLDEWEIJ E. 1992: Inventaris van het 17de- en 18de-eeuwse goudleer in Vlaanderen in *Monumenten en Landschappen*, 11.6, Brugge, 33-46.

S.N. 1977: *Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen. Inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur*, dl. 2n, Vlaams-Brabant. Halle-Vilvoorde, Brussel, 290-292, 297-298.

COSYN A. 1909: Grimberghen. Note descriptive, *Touring Club de Belgique*, Bruxelles, 72.

DAELEMANS F. 1996: *Het kasteel van Humbeek. Inleidende nota's*, Humbeek, 27.

DE DAMSEAUX E. 1872-1878 : *La Belgique pittoresque. Album illustré des châteaux. Province de Brabant*, Mons.

DENEFF R., VANDAMME M. & WIJNANT J. 2011: Historische tuinen en parken van Vlaanderen. Noordwestelijk Vlaams-Brabant: *Affligem, Asse, Grimbergen, Kapelle-op-den-Bos, Londerzeel, Meise, Merchtem, Opwijk, Wemmel*, M&L-cahier 20, Brussel, 129-137.

GEMEENTEN VAN BELGIE, 1980: I. Vlaanderen, *Grimbergen-Humbeek*.

HAUTEKEUR, G. 2003: Het ongerepte, eeuwenoude Gravenbos van Humbeek, *Randkrant. Maandblad voor de bewoners van de Vlaamse rand* 7.1, 26-27.

HELBIG J. 1951: *De glasschilderkunst in België. Repertorium en documenten*, II, De Sikkels, Antwerpen, MCMLI, 51.

MERGAERTS G. 1982: *Humbeek in oude prentkaarten*, Zaltbommel, 23.

SPINAEL H. 1967: *Humbeek, vroeger en nu*, Kapelle-op-den-Bos, 33-51, 56-57, 105-106.

Beschermingsdossier: Gravenkasteel van Humbeek, met voormalige stoeterij en nabije parkaanleg, monument

VAN AERSCHOT S. 1977: Humbeek, *Het groot kastelenboek van België*, dl. II, *Kastelen en buitenplaatsen*, onder leiding van L. Fr. GENICOT, Brussel, 154.

VAN DAMME M. met medewerking van DEBACKER I. & BOEKSTAL P. 2005: *Inventaris van het bouwkundig erfgoed, Provincie Vlaams-Brabant, Gemeente Grimbergen, Deelgemeenten Grimbergen, Beigem, Humbeek en Strombeek-Bever*, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen VLB4, (onuitgegeven werkdocumenten), 308-314.

VERBESSELT J. 1964: *Het parochiewezen in Brabant tot het einde van de 13de eeuw, 0.4, Tussen Zenne en Dender, III Humbeek*, Koninklijk Geschiedkundig en Oudheidkundig Genootschap, 192-193.

WAUTERS A. 1855: *Histoire des environs de Bruxelles, livre Cinquième, Grimberghe et ses Environs*, Editions Culture et Civilisation Bruxelles, heruitgegeven door Marien F. 1972, Chapitre deuxième, 59 I, 182 V, 182-205.

Websites:

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *Bureel van Weldadigheid* [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/4851> (geraadpleegd op 8 september 2018).

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *Atlasceder in het Domein van het Gravenkasteel* [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/131496> (geraadpleegd op 12 juni 2018).

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *Libanonceder in het Domein van het Gravenkasteel* [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/131495> (geraadpleegd op 12 juni 2018).

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *Domein van het Gravenkasteel* [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/134047> (geraadpleegd op 12 juni 2018).

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2018: *Gravenkasteel* [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/76505> (geraadpleegd op 12 juni 2018).

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *Stoeterij van het Gravenkasteel* [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/76506> (geraadpleegd op 12 juni 2018).

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *Warandestraat* [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/110335> (geraadpleegd op 12 juni 2018).

BELGICA – DIGITALE BIBLIOTHEEK VAN DE KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK VAN BELGIË, *Verzamelingen Kaarten en Plans* [online], http://belgica.kbr.be/nl/coll/cp/cp_nl.html (geraadpleegd op 6 en 12 juni 2018 en 3 en 12 september 2018).

BELGISCHE DENDROLOGIE 2007: *Inventaris Kasteel van Humbeek* [online], <http://www.dendrologie.be/nl/content/466> (geraadpleegd op 25 september 2018).

CARTESIUS.BE [online], <http://www.cartesius.be/CartesiusPortal/> (geraadpleegd op 6 juni 2018, 12 september en 18 december 2018).

DELCAMPE: *Postkaarten Humbeek* [online], <https://www.delcampe.be> (geraadpleegd op 11 juni 2018).

S.N. s.d.: *DURLET Victor* [online], <https://www.schoonselhof.be/2bberchem/durlet%20victor.html> (geraadpleegd op 7 juni 2018).

Beschermingsdossier: Gravenkasteel van Humbeek, met voormalige stoeterij en nabije parkaanleg, monument

GENEANET: *Stamboom familie Lunden* [online], <https://www.genealogieonline.nl/west-europese-adel/I229203.php> (geraadpleegd 7 juni 2018).

GEOPUNT.BE [online], <http://www.geopunt.be/> (geraadpleegd op 12 september 2018)

GRIMBERGEN [online], <https://www.grimbergen.be/humbeek-actueel.html> (geraadpleegd 19 september 2018).

KIK-IRPA [online], <http://www.kikirpa.be/> en http://balat.kikirpa.be/search_photo.php (geraadpleegd op 12 september 2018).

NATIONAAL GEOGRAFISCH INSTITUUT [online], <http://www.ngi.be/NL/NL0.shtm> (geraadpleegd op 6 juni 2018).

Vlaanderen.be [online], <http://www.statistiekvlaanderen.be/gebiedsindelingen-vlaamse-rand> (geraadpleegd op 3 mei 2018).

5. BIJLAGEN BIJ HET INHOUDELIJK DOSSIER

5.1. Omgevingsplan

5.2. Fotobijlage

De fotoregistratie van de fysieke toestand, gevoegd als bijlage bij het ministerieel besluit, bevat alle relevante foto's voor dit dossier. Er is geen afzonderlijke fotobijlage bij het dossier gevoegd.

5.3. Situering opmerkelijke erfgoedelementen

5.4. Situering opmerkelijke houtige erfgoedelementen

5.5. Documentatie

De documentatie bij het inhoudelijk beschermingsdossier bevat bijkomend materiaal zoals kaarten, postkaarten, archiefphoto's, bouwplannen, kadastrmutaties, hoogtemodellen, e.d. dat het dossier verder onderbouwt of illustreert.